

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

**на тему «СТАТЕВО-РОЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ
САМООЦІНКИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: студентка II курсу, групи 8.0539- з
спеціальності 053 Психологія

Козорез Юлія Василівна

Керівник: к.психол.н., доцент кафедри
психології Скрипаченко Т.В.

Рецензент: к.психол.н., доцент кафедри
психології Грединарова О.М.

Запоріжжя
2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології

Кафедра психології

Рівень вищої освіти магістр

Спеціальність 053 Психологія

Освітня програма Психологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

к.психол.н., доцент. Н.О. Губа

« ____ » _____ 2020 р.

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТЦІ

_____ Козорез Юлія Василівна _____

1. Тема роботи Статеворольові особливості становлення самооцінки у дітей дошкільного віку

керівник роботи Губа Н.О. к.психол.н., доцент кафедри психології

затверджені наказом ЗНУ від «14» липня 2020 року № 4031-с

2. Строк подання студентом роботи _____

3. Вихідні дані до роботи аналіз психолого-педагогічної літератури

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) дослідити теоретичні основи статево – рольових особливостей самооцінки у дітей дошкільного віку; розкрити роль самооцінки в діяльності дітей в дошкільний період; провести емпіричне дослідження статево – рольових особливостей самооцінки у дітей дошкільного віку.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 21 малюнків, 2 таблиці

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 1	Скрипаченко Т.В., доцент		
Розділ 2	Скрипаченко Т.В., доцент		
Висновки	Скрипаченко Т.В., доцент		

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	січень-березень 2020 р.	Виконано
2	Робота над вступом	березень 2020 р.	Виконано
3	Робота над першим розділом	квітень-травень 2020 р.	Виконано
4	Робота над другим розділом	вересень-жовтень 2020 р.	Виконано
5	Написання висновків	жовтень 2020 р.	Виконано
6	Передзахист	листопад 2020 р.	Виконано
7	Нормоконтроль	листопад 2020 р.	Виконано

Студент _____ Ю.В. Козорез

Керівник роботи _____ Т.В. Скрипаченко

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ О.М. Грединарова

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота магістра: 100 сторінок, 2 таблиці, 21 малюнок, 56 джерел, 6 додатків.

Об'єктом дослідження – становлення самооцінки у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – статево – рольові особливості самооцінки у дітей дошкільного віку.

Мета роботи полягає в виявленні статево – рольових особливостей прояву самооцінки у дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: статево – рольова відмінність самооцінки у дітей старшого дошкільного віку показує, що дівчата мають адекватну самооцінку, а хлопці завищену.

Методи дослідження: - теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури); -емпіричні (спостереження; бесіда; тестування: методики).

Наукова новизна дослідження полягає: на основі знань і думок про себе у дошкільника розвивається найскладніший компонент самосвідомості – самооцінка. Вона багато в чому залежить від того, як дитину оцінює дорослий. Чим точніша й аргументованіша оцінка дія дорослого, тим сприятливіші умови формування самооцінки.

Галузь знань: навчально-виховні заклади, позашкільні навчальні заклади для дітей, загальноосвітні школи підготовчі класи.

РОЛЬОВА ВІДМІННІСТЬ, САМООЦІНКА, ДІТИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ, ДІВЧАТА, АДЕКВАТНА САМООЦІНКА, ХЛОПЦІ, ЗАВИЩЕННА САМООЦІНКА.

SAMMARY

Kozorez Y.V. Gender-Role Features of Self-Esteem Formation of Preschool Children

The qualifying work of the master: 100 pages, 2 tables, 21 figures, 56 sources, 6 appendices.

The object of study - the formation of self-esteem in preschool children.

The subject of research - gender - role features of self-esteem in preschool children.

The aim of the work is to identify gender - role features of self - esteem in preschool children.

Research hypothesis: gender - role difference of self - esteem in older preschool children shows that girls have adequate self - esteem and boys overestimate.

Research methods: - theoretical (analysis, synthesis, comparison, abstraction, generalization, systematization of scientific literature); -empirical (observation; conversation; testing: methods).

The scientific novelty of the study is: on the basis of knowledge and thoughts about themselves, the preschooler develops the most complex component of self-awareness - self-esteem. It largely depends on how the child is evaluated by an adult. The more accurate and reasoned the evaluative action of an adult, the more favorable the conditions for the formation of self-esteem.

Field of knowledge: educational institutions, out-of-school educational institutions for children, secondary schools, preparatory classes.

Key words: role difference, self-assessment, children of senior preschool age, girls, adequate self-assessment, boys, excessive self-assessment.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	10
1.1 Психологічні особливості розвитку особистості дитини дошкільного віку.....	10
1.2 Сформованість гендерних уявлень у дошкільників.....	23
1.3 Виховання дітей з урахуванням гендерних особливостей.....	26
1.4 Розвиток самооцінки у дошкільника.....	33
РОЗДІЛ 2. ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВОЇ САМООЦІНКИ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	41
2.1 Поняття самооцінки, її види та механізми формування.....	41
2.2 Роль гри у розвитку самооцінки дітей дошкільного віку.....	46
2.3 Розвиток самооцінки дітей в залежності від батьківського виховання	52
2.4.Психологічні основи статево – рольового виховання самооцінки дошкільників.....	62
РОЗДІЛ 3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	70
3.1 Програма емпіричних методів дослідження.....	70
3.2 Аналіз результатів дослідження статево – рольові особливості самооцінки дітей дошкільного віку.....	76
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	100

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з актуальних тем в психології можна вважати проблему становлення самооцінки. Самооцінка виступає як відносно стійке структурне утворення, компонент Я – концепції, самосвідомості, і як процес само оцінювання. Основу самооцінки становить система особистісних смислів індивіда, прийнята їм система цінностей.

Самооцінка формує у людині потребу відповідати не тільки рівнем оточуючих, а й рівню власних особистісних оцінок. Розвиток справжньої самооцінки починається з реалістичних оцінок дітьми своїх умінь, результатів своєї діяльності і конкретних знань. Менш об'єктивно в цей період діти оцінюють якості своєї особи.

Самооцінка – компонент самосвідомості, що містить поряд зі знанням про себе власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків [42, 42]

Самооцінка досить стійка і часто, особливо у дітей, неусвідомлена. У самооцінці відбивається те, що дитина дізнається про себе від інших, і його зростаюча активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей.

Самооцінка дітьми вчинків, умінь формується на основі оцінних суджень дорослих. Самооцінка — судження людини про наявність у неї якостей, характерних для певного еталону, зразка. Суттєвою якісною характеристикою самооцінки є ступінь самокритичності. У цьому процесі діти спершу засвоюють і послуговуються оцінною думкою дорослого, потім вона стає власним переконанням.

Адекватна самооцінка лежить в основі формування у дитини впевненості в собі і своїх можливостях, виступає підставою для розвитку особистої повноцінності та компетентності. Неадекватна самооцінка (як завищена, так і

занижена), навпаки, перешкоджає розкриттю і реалізації можливостей і здібностей дитини, веде до виникнення внутрішніх конфліктів, порушення спілкування і в цілому свідчить про неблагополучний розвитку особистості дитини.

Розвиток справжньої самооцінки починається з реалістичних оцінок дітьми своїх умінь, результатів своєї діяльності і конкретних знань. Менш об'єктивно в цей період діти оцінюють якості своєї особи. Дошкільники схильні переоцінювати себе, на що їх направляють переважно позитивні оцінки навколишніх їх дорослих.

Вивчаючи самооцінку в онтогенезі, вітчизняні дослідники приділяють увагу самооцінці дітей шкільного віку (Боришевський, Л. М. Зап'ягалова, А. І. Ліпкіна, Л.Г Подоляк, Є. І. Савонько, Л. С. Сапожникова, Г. А. . Собієва, А. Л. Шнірман та інші) [45].

У роботах, присвячених самооцінці дітей дошкільного віку, підкреслюється її залежність від рівня освоєння дитиною тієї діяльності, в якій вона проявляється (Н. Є. Анкундінова, А. М. Богуш, В. А. Горбачова, К. А. Архипова, Р. Б. Стеркиной, Е. О. Смирнова, Г. Б. Тагієва) [45].

На думку М.І. Лисиной самооцінка є механізмом переробки знань про себе на рівні афективного процесу, тобто, механізмом «обростання» знань про себе, відповідним ставленням до самого себе. Поняття самооцінка на погляд М.І. Лісіна, є більш вузьким, ніж поняття образ самого себе. Чітка самооцінка так само, як і самосвідомість виникає на більш пізніх етапах пізнання дитиною себе.

Об'єктом дослідження – становлення самооцінка у дітей дошкільного віку.

Предмет дослідження – статево – рольові особливості самооцінки у дітей дошкільного віку.

Мета роботи полягає в виявленні статево – рольових особливостей прояву самооцінки у дітей дошкільного віку.

Гіпотеза дослідження: статево – рольова відмінність самооцінки у дітей старшого дошкільного віку показує, що дівчата мають адекватну самооцінку, а хлопці завищену.

Завдання дослідження:

1. Дослідити теоретичні основи статево – рольових особливостей самооцінки у дітей дошкільного віку.
2. Розкрити роль самооцінки в діяльності дітей в дошкільний період.
3. Провести емпіричне дослідження статево – рольових особливостей самооцінки у дітей дошкільного віку.

Методи дослідження:

- теоретичні (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування, узагальнення, систематизація наукової літератури);
- емпіричні (спостереження; бесіда; тестування: методики).

Наукова новизна дослідження полягає: на основі знань і думок про себе у дошкільника розвивається найскладніший компонент самосвідомості – самооцінка. Вона багато в чому залежить від того, як дитину оцінює дорослий. Чим точніша й аргументованіша оцінка дія дорослого, тим сприятливіші умови формування самооцінки.

Теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в роботі:

- роль у формуванні самосвідомості дошкільника відіграє спілкування з дорослим, а також з однолітками;
- змістом взаємооцінок та самооцінок виступають вміння, можливості, властивості дітей;
- протягом дошкільного віку характерною є завищена самооцінка, яка слугує захисним фактором для незрілої особистості дитини;

Практичне значення роботи полягає в тому, що були визначені основи дослідження самооцінки дітей, та розкрили роль самооцінки в діяльності дітей в дошкільний період.

Одержані результати дослідження можуть бути використані при діагностиці самооцінки у дошкільному закладі, за даними досліджень, адекватна самооцінка лежить в основі формування в дитини впевненості в собі і своїх можливостях, виступає підставою для розвитку особистої повноцінності та компетентності.

Структура кваліфікаційної роботи магістра. Складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел 56 найменування. Загальний обсяг основного тексту 100 сторінки. Робота містить 2 таблиць, 21 малюнок та 6 додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1 Психологічні особливості розвитку особистості дитини дошкільного віку

Вивченню самооцінки в дошкільному віці присвячені дослідження Л.І. Божович, Р. Бернса, О.А. Белоборикіной, М.І. Лисиной, А.І. Сильвестру, О.Є. Кравцової, Т.А. Репиной, Г.А. Урунтаевой та інших. Дані роботи описують динаміку розвитку самооцінки, механізми її формування на кожному віковому етапі, роль дорослих і однолітків у формуванні самооцінки. Згідно з даними дослідженнями, під самооцінкою розуміють оцінку особистістю себе, своїх якостей і місця серед інших людей. Психологічні дослідження А.К. Болотовой доводять, що особливості самооцінки впливають і на емоційний стан, і на ступінь задоволеності своєю роботою, навчанням, життям, і на відносини з оточуючими.

Відомо, що у дошкільника потреба у зовнішній оцінці надзвичайно велика, але вона не завжди повною мірою задовольняється. Дитина, на думку Л.І. Божович, прагне стати саме таким, яким його бачить дорослий. Отже, одним з аспектів розуміння тенденції розвитку та можливого прогнозування динамічних змін у самосвідомості, у тому числі в розвитку загальної та приватної самооцінки дитини, може служити вивчення ставлення до нього з боку соціального середовища, і в першу чергу з боку батьків.

Роль самооцінки у формуванні особистості, придбання нею соціального досвіду і знаходженні свого місця в системі суспільних відносин аналізувалася в цілому ряді досліджень. Був виявлений зв'язок характеру самооцінки з різними видами спілкування і діяльності дітей, вказані тенденції її розвитку. Результати

досліджень (Л.І. Божович, М.І. Боришевський, М.Л. Гомелаурі, А.А. Єршов, Л.М. Запрягалова, Я.С. Коломінський, А.П.Копилова, А.І. Липкина, Л.Г. Подоляк, Б.І. Савонько) дозволяють констатувати, що самооцінка, будучи невід'ємним компонентом потребностно – мотиваційної сфери особистості, набуває з віком дитини все більшого значення в якості регулятивного чинника.

Роботи Н.Є. Анкудіною, О.А. Белобрикіной, В.А. Горбачової, присвячені самооцінці дітей дошкільного віку, виявляють її залежність від оцінного ставлення дорослих у регламентованих правилами видах діяльності.

У більшості досліджень самооцінка дитини – дошкільника розглядається в структурі його образу Я;, що представляє собою наприкінці старшого дошкільного віку щодо стійке освіту (Е.О. Смирнова, Л.П. С. Г. Якобсон). Поява до кінця дошкільного віку «власне усвідомлюваних» форм самооцінки показано в роботах Т.А. Репиной, Р.Б. Стеркиной, які розкрили зв'язок самооцінки з спілкуванням дітей, показали роль результативної діяльності в якості детермінанти, підвищувальної рівень усвідомленості самооцінки.

Дошкільне дитинство охоплює молодший дошкільний вік (4-й рік), середній дошкільний вік (5-й рік), старший дошкільний вік (6-й рік,). На цьому етапі складається нова соціальна ситуація розвитку, провідною діяльністю стає гра, під час якої дошкільники опановують інші види діяльності, виникають важливі новоутворення у психічній та особистісній сферах, відбувається інтенсивний інтелектуальний і фізичний розвиток дитини, формується готовність до навчання у школі. Саме в дошкільному віці закладаються основи розвитку особистості, її фізичні досконалості – основи здоров'я, формується багато рухових навичок, розвиваються фізичні якості.

Соціальна ситуація розвитку

Соціальна ситуація розвитку дитини в дошкільному віці визначається активізацією спілкування дитини з дорослими та однолітками. Спілкування з дорослими розгортається на основі значної самостійності дошкільника,

розширення його пізнання оточуючої дійсності. Завдяки використанню провідного засобу спілкування – мови та постановці запитань діти потужно поповнюють свої уявлення про світ. Дошкільники задають тисячі запитань. Вони хочуть з'ясувати, чому сонце світить, звідки беруться діти, куди зникає ніч, із чого зроблені зорі та багато іншого. Перебуваючи в ролі слухача, учня, малюк вимагає ставлення дорослого до нього як до партнера, товариша. Таке співробітництво дитини з дорослим має назву пізнавального спілкування. У дошкільному віці виникає й супутня форма спілкування – особистісна, яка характеризується тим, що дитина намагається обговорювати з дорослими поведінку і вчинки інших людей. [38, 129]

Ця тенденція є природною і постійною. Однак дитина продовжує жити разом з дорослим, входить у його світ. Її основною потребою є участь у житті й діяльності дорослих, оскільки в цьому віці дитина не може реалізувати себе через брак сил, умінь, знань. Тому вона стає дорослим у думках, уяві, орієнтується на нього як на зразок, перебираючи на себе властиву дорослим певну роль, наслідує дорослих, діє, як дорослий, але у формі сюжетно – рольової гри. У дитини з'являються елементарні обов'язки, її зв'язок з дорослим набуває нових форм, що виявляється у заміні спільної діяльності з самостійним виконанням його вказівок.

Істотною особливістю дошкільного віку є виникнення різноманітних стосунків дитини з однолітками, утворення дитячого згрупування. Внутрішня позиція дошкільника стосовно інших людей характеризується передусім усвідомленням власного "Я" та своїх вчинків, величезним інтересом до світу дорослих, їхньої діяльності та взаємин. [38, 129]

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільнят виражаються в характерних для них видах діяльності, передусім у сюжетно – рольовій грі, яка створює сприятливі умови для доступного в цьому віці освоєння зовнішнього світу. [35, 141]

Провідна діяльність у дошкільному віці

Особливості соціальної ситуації розвитку дошкільняти виражаються в характерних для нього видах діяльності, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка є формою творчої діяльності. Граючись, дитина поєднує в собі роль автора п'єси та актора, декоратора й техніка. У грі вона пізнає світ, стосунки, ролі, поведінку людей, моделює міжособистісні стосунки в ньому, вчиться орієнтуватися в різних сферах людської життєдіяльності, оволодіває правилами та нормами життя. У грі відбувається самопізнання, усвідомлення свого внутрішнього світу, оволодіння першими формами саморегуляції. [35, 141]

Гра є провідною діяльністю дошкільняти не тому, що займає найбільше вільного від сну часу в його житті, а тому, що зумовлює найважливіші зміни у психічних процесах і психічних особливостях його особистості. В ній виникають і диференціюються нові види діяльності, зокрема учіння (цілеспрямований процес засвоєння знань, оволодіння уміннями й навичками), яке готує перехід дитини до наступної стадії розвитку – етапу молодшого шкільного віку.

Свого часу російський психолог Олексій Леонтьєв (1903-1979) відзначив, що причина перетворення гри на провідну діяльність дошкільняти полягає у розширенні усвідомлюваного нею предметного світу. До нього належать не лише предмети, які становлять найближче оточення дитини, з якими вона сама може діяти (посуд, одяг, телефон, телевізор, мобільний телефон, а часом і комп'ютер), а й предмети, дії дорослих, які для неї фізично недоступні (автомобіль тощо). У сюжетно – рольовій грі можна робити все, що недоступне в реальному житті: самостійно керувати автомобілем, літаком, поїздом, робити покупки, гребти веслами тощо. [35, 141]

Отже, при переході від періоду перед дошкільного до дошкільного дитинства основою трансформації гри є ускладнення предметного середовища, оволодіння яким стає для дошкільника головним завданням.

З історією виникнення гри пов'язані іграшки, яких не знали первісні люди.

Це свідчить, що гра виникла на певному етапі історичного розвитку суспільства, на якому дитина зайняла важливе місце у системі суспільних відносин і міжособистісних стосунків. Як відомо, у 3-5 – річних дітей виявляється сильна тенденція до самостійності, активної участі у житті дорослих. На ранніх історичних етапах, у первісному суспільстві, коли знаряддя праці були дуже примітивними, малюк міг задовольняти цю потребу своєю участю у спільній праці з дорослими (збір ягід, коренів, риболовля тощо). З розвитком суспільства, цивілізації, ускладненням знарядь праці змінювалося місце дитини в системі суспільних відносин. І якщо на певних етапах історичного розвитку вона ще могла працювати поряд із дорослими, використовуючи менші за розміром, однак незмінні за зовнішніми формою і функцією знаряддя праці (маленьку лопату, маленький лук тощо), то сучасна дитина не спроможна це зробити, оскільки сучасні іграшки є здебільшого моделями знарядь праці, подібними до справжніх тільки зовнішнім виглядом (маленький трактор). [35, 141]

У філогенезі і в онтогенезі дитини розширюється усвідомлюваний нею світ, постає потреба участі в діяльності дорослих, яка для неї є недоступною. Тоді й виникає уявна ситуація, в якій малюк начебто відтворює дії, поведінку, стосунки дорослих. Така діяльність є рольовою грою.

Рольова гра – діяльність, у якій діти беруть на себе ролі дорослих людей і узагальнено, у спеціально створених ігрових умовах відтворюють їхні дії і стосунки між ними.

У рольових іграх діти використовують різноманітні ігрові предмети, що замінюють реальні предмети діяльності дорослих. Як феномен, рольова гра є соціальною за своєю природою, походженням і змістом. Вона розгортається, за твердженням Д. Бльконіна, від конкретної предметної дії до узагальненої рольової дії: їсти ложкою, годувати ложкою ляльку, як мама, – такий схематичний шлях до рольової гри. [38, 129]

Основною одиницею розгорнутої форми ігрової діяльності є роль і органічно пов'язані з нею дії. У ролях втілюються сюжет (сфера діяльності, яку діти відображають у грі) і зміст (те, що відтворюється малюком як характерний момент діяльності дорослих і стосунків між ними) гри. [38, 129]

Фізичний розвиток

Упродовж дошкільного дитинства продовжується інтенсивне дозрівання організму дитини, що створює необхідні передумови для більшої самостійності, засвоєння нових форм соціального досвіду внаслідок виховання та навчання. Важливого значення набуває певне окостеніння скелету при збереженні хрящової будови його окремих ланок, збільшення загальної ваги м'язів.

Удосконалюється діяльність серцево – судинної системи. Відбуваються подальші морфологічні зміни в будові головного мозку, збільшується його вага, посилюється регулятивний вплив кори великих півкуль на функціонування підкірки, утворюються складні умовні рефлекси, в яких провідну роль відіграє слово, тобто інтенсивно формується друга сигнальна система.

Правильним фізичний розвиток – фізіологічний та педагогічний процес, спрямований на досягнення фізичної досконалості, зміцнення здоров'я, підготовку підростаючого покоління до дорослого життя та праці.

У процесі фізичного виховання створюються позитивні умови для успішного засвоєння дітьми стійких навичок поведінки. Зв'язок фізичного виховання з розумовим передбачає повідомлення дітям певних знань з фізичної культури, зокрема правил рухливих ігор, найраціональніших способів виконання рухів.

З особливою чіткістю виявляється зв'язок фізичного виховання з трудовим, адже в основі трудової діяльності лежать різноманітні рухи. Удосконалення рухового апарату дитини підвищує працездатність організму; розвиток фізичних та вольових якостей сприяє практичній та психологічній підготовці дошкільників до високопродуктивної праці в майбутньому.

Особливості навчання

Людина пізнає світ у різних видах діяльності, однак особливо цілеспрямованими є її пізнавальні старання у процесі навчання, яке справедливо вважається найважливішим і найнадійнішим способом здобуття знань. [35]

Дошкільник набуває власного досвіду і засвоює доступний йому досвід інших, спілкуючись із дорослими, граючи в рольові ігри, виконуючи трудові доручення тощо, тобто він постійно вчиться. Крім того, в цьому віці розпочинається освоєння форм навчальної діяльності.

Навчальна діяльність — це спілкування з дорослими, які не тільки спрямовують, стимулюють дії, а й керують процесом їх формування. Діти засвоюють знання, вміння й навички, оскільки вивчають необхідні для цього дії та операції, оволодівають способами їх виконання. Серед таких дій цілеспрямоване сприймання об'єктів, виділення їх характерних ознак, групування предметів, складання оповідань, перелік предметів, малювання, читання, слухання музики тощо.

Роль навчання в розумовому розвитку дитини зростає, якщо має місце набуття не окремих знань, а певної їх системи, та формування потрібних для їх засвоєння дій .

Сенсорний розвиток

У дошкільному віці відбувається збагачення і порядкування чуттєвого досвіду дитини, оволодіння специфічними формами сприймання і мислення, бурхливий розвиток уяви, формування довільної уваги і пам'яті. Пізнання дитиною навколишнього світу за допомогою відчуттів і сприймання створює необхідні передумови для виникнення складніших пізнавальних процесів (мислення, пам'ять, уява). Розвинена сенсорика – основа для удосконалення практичної діяльності дитини. Зміни в організмі малюка відбуваються не самостійно, а в результаті того, що дошкільник оволодіває новими діями сприймання, спрямованими на обстеження предметів і явищ дійсності, їх

різноманітних властивостей і відношень. У середині дошкільного віку у дитини виникає бажання розібратися у формах, порівняти, у чому їх схожість і відмінність з відомими їй предметами. [54]

Сенсорний розвиток — це удосконалення відчуттів, сприймання, наочних уявлень. У дітей знижуються пороги відчуттів. Підвищується гострота зору і кольору відчування, розвивається фонематичний та звуко – висотний слух, значно зростає точність оцінок ваги предметів. У результаті сенсорного розвитку дитина оволодіває діями, основна функція яких полягає в обстеженні об'єктів і вичлененні в них найбільш характерних властивостей, а також в засвоєнні сенсорних еталонів, загальноприйнятих зразків чутливих якостей, властивостей та співвідношень предметів.

Найбільш доступними для дошкільників сенсорними еталонами є геометричні форми (квадрат, трикутник, коло) та кольори спектра. Сенсорні еталони формуються в діяльності. Ліплення, конструювання, малювання найбільше сприяють прискоренню сенсорного розвитку (Л.А. Венгер). [36]

Діти цього віку не вміють ще виділяти суттєві зв'язки в предметах і явищах і робити узагальнені висновки.

Мислення розвивається від наочно – дійового до образного. Далі на основі образного мислення починає розвиватися образно – схематичне, яке є проміжним між образним і логічним мисленням. Образно – схематичне мислення дає можливість встановлювати зв'язки і співвідношення між предметами та їх властивостями.

Розвиток мислення дитини тісно пов'язаний з мовою. У молодшого дошкільника мова супроводжується практичними діями дитини, але вона ще не виконує функції планування. В 4 роки дитина здатна уявити хід практичної дії, але не вміє розповісти про дію, яку потрібно виконати. У середнього дошкільника мова починає передувати виконанню практичної дії, допомагає планувати її. На цьому етапі образи залишаються основою розумових дій. Лише на наступному

етапі розвитку дитина уже здатна вирішувати практичні завдання, планує їх словесними міркуваннями. (А.А. Люблинська). [36]

Особливості сенсорного розвитку в дошкільному віці:

- Зорове сприйняття стає провідним при ознайомленні з навколишнім;
- Освоюються сенсорні еталони;
- Зростає цілеспрямованість, планомірність, керованість, усвідомленість сприйняття;
- З встановленням взаємозв'язків з промовою і мисленням сприйняття інтелектуалізуєт. [53]

Інтелектуальний розвиток

Як уже зазначалося, наприкінці раннього дитинства на основі наочно – дійової форми мислення починає складатися наочно – образна форма. У дошкільному віці має місце її подальший розвиток. Мислення стає образно – мовним, тобто таким, що спирається на образи уяви і здійснюється за допомогою слів. Усе це є свідченням того, що мислення набуває певної самостійності, поступово відокремлюється від практичних дій, у які було вплетене раніше, стає розумовою дією, спрямованою на розв'язання пізнавального розумового завдання.

Зростає роль мовлення у функціонуванні мислення, бо саме воно допомагає дитині мислено ("про себе") оперувати об'єктами, порівнювати їх, розкривати їхні властивості та співвідношення, виражаючи цей процес та його результати в судженнях і міркуваннях. Мотивами такої діяльності є прагнення зрозуміти явища оточуючої дійсності, з'ясувати їхні зв'язки, причини виникнення тощо. [55]

Діти чутливі до суперечностей у своїх судженнях, вони поступово вчаться узгоджувати їх, міркувати логічно. Необхідною умовою цього є достатня обізнаність з об'єктами, про які йдеться у їхніх міркуваннях.

Розвиток мислення тісно пов'язаний із суттєвими позитивними зрушеннями у мовленні дошкільнят. Швидко зростає словниковий запас, досягаючи до семи років 3500-4000 слів. У словнику, окрім іменників та дієслів, значне місце

посідають прикметники, займенники, числівники та службові слова, згідно з їх співвідношенням у мові, якою дитина оволодіває. [55]

Дошкільнята загалом опановують фонетичну будову рідної мови, навчаються вільно артикулювати окремі звуки та поєднувати їх у звукосполучення.

Протягом дошкільного віку діти досягають значних успіхів в оволодінні граматику мови, структурою простих та складних речень.

Відбувається подальша диференціація функцій мовлення. До функції спілкування додається планування своєї діяльності та її регулювання за допомогою мовлення. Мовлення стає засобом планування, коли переходить з кінця дії на її початок, а засобом довільного регулювання — коли дитина навчається виконувати вимоги, сформульовані за допомогою мовлення.

В ході останнього процесу виникає внутрішнє мовлення, яке стає засобом формування й функціонування внутрішніх розумових дій. Поява внутрішнього мовлення є ознакою розвитку в дитини словесно – логічного мислення, що ґрунтується на практичній діяльності. [55]

Внутрішнє мовлення — наслідок інтеріоризації мовлення вголос і засіб перетворення зовнішніх практичних дій у внутрішні дії. Стосовно дошкільного віку, йдеться лише про генетично ранні й специфічні форми внутрішнього мовлення.

У дошкільників починає формуватися довільна увага. Вони вже можуть виділяти об'єкти відповідно до потреб своєї діяльності та спеціально зосереджуватись на них. Мимовільна увага при цьому не зникає, а продовжує розвиватись, набуваючи більшої стійкості та обсягу.

Психологічні особливості розвитку особистості дошкільника

Уже в дошкільному віці починає реально формуватись особистість дитини, причому цей процес тісно пов'язаний з розвитком емоційно – вольової сфери, із формуванням інтересів та мотивів поведінки, що, відповідно, детерміновано

соціальним оточенням, передусім типовими для даного етапу розвитку взаєминами з дорослими.

У дошкільному дитинстві формуються вищі почуття. Особливі переживання супроводжують ставлення дітей до батьків, спілкування з якими у спільній діяльності живлять радісні емоції. Тривожні переживання викликають конфлікти у сім'ї, суперечки з ровесниками, несправедливе ставлення до них. Дошкільник часто впадає у ревність, якщо йому здається, що братик чи сестричка (в дитячому садку – інша дитина) користується більшою увагою дорослих.

Глибшими стають у цьому віці почуття гордості та самоповаги, які є основою самооцінки дитини, зумовлюють її поведінку. Іноді ці почуття закривають від дитини іншу людину, внаслідок чого формуються самолюбство, егоїзм. Важлива роль у розвитку особистості дошкільника належить естетичним почуттям [35].

Найяскравішими інтелектуальними почуттями дошкільників є почуття здивування і допитливості. Успіх у діяльності викликає у них яскраві позитивні переживання, які можуть виявлятися стримано, однак невдача зумовлює бурхливе незадоволення. Пов'язані з діяльністю неприємні переживання часто породжують невпевненість у своїх силах, боязнь нових завдань.

У дошкільному віці, особливо у другій його половині, проявляється здатність до емпатії. Дітям властива гуманістична (переживання, в яких вони емоційно відгукуються на неблагополуччя чи благополуччя іншого у формі радості за іншого, співчуття, спів страждання, жалю) і егоцентрична (переживання страждання, страху, радості у відповідь на сум іншого, а також – суму у відповідь на радість іншого) емпатії. Попри певні типові особливості емоційної сфери дошкільників (яскравість і безпосередність переживань, переважання почуттєвості над іншими сторонами життя), у кожної дитини вона індивідуальна. [35]

Діяльність породжує передусім позитивні емоції, причому своєю метою, сенсом, якого вона набуває для дитини, та самим процесом її виконання.

Зростає потреба дошкільника в товаристві ровесників, внаслідок чого інтенсивно розвиваються соціальні емоції. Виникають інтелектуальні емоції. У процесі спілкування дитини з дорослими формуються її моральні почуття. Урізноманітнюються прояви почуття власної гідності: розвивається як самолюбство, так і почуття сорому, ніяковості [35].

Важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні еталони, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як "хорошої" або ж невдоволення від її оцінки як "поганої". Таке емоційне передбачення грає вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дошкільника.

Дошкільник починає відособлюватися від дорослого, диференціюючи себе як самостійну людську істоту. При цьому поведінка дитини зорієнтована на дорослого як зразок для наслідування.

Вирішальну роль у засвоєнні зразків поведінки відіграє оцінка, яку авторитетні для дитини люди дають іншим дорослим, дітям, героям казок та розповідей тощо [35].

Орієнтація поведінки дошкільника на дорослого зумовлює розвиток її довільності, оскільки тепер постійно зіштовхуються як мінімум два бажання: зробити щось безпосередньо ("як хочеться") чи діяти відповідно до вимог дорослого ("за зразком"). З'являється новий тип поведінки, яку можна назвати особистісною.

Поступово розвивається певна ієрархія мотивів, їх супідрядність. Діяльність дитини тепер зумовлюється не окремими спонуканнями, а ієрархічною системою мотивів, у якій основні та стійкі набувають провідної ролі, підпорядковуючи ситуативні пробудження. Пов'язано це з вольовими зусиллями, потрібними для досягнення емоційно привабливої мети.

Що старші стають діти, то рідше у їх поведінці проявляються афективні дії, їм легше впоратися з виконанням необхідних для досягнення мети дій всупереч обставинам.

На розвиток вольових якостей позитивно впливає гра. Відособлюючись від дорослого, дошкільник вступає в активніші взаємини з однолітками, які реалізуються передусім у грі, де необхідно підкорятися певним правилам, обов'язковим для всіх, виконувати заздалегідь визначені дії.

Ігрова діяльність надає сенсу вольовому зусиллю, робить його ефективнішим. На розвиток волі у цьому віці позитивно впливає продуктивна та трудова діяльність дитини.

Дошкільник робить перші кроки у самопізнанні, розвитку само свідомості. Об'єктами самопізнання є окремі частини тіла, дії, мовні акти, вчинки, переживання та особистісні якості.

З розвитком довільності психічних процесів стає можливим їх усвідомлення, що служить основою саморегуляції.

У спільній грі, виконуючи різноманітні завдання, діти порівнюють свої досягнення з досягненнями інших, оцінюють не лише наслідки своєї роботи, але й власні можливості, вчать контролювати себе та ставити перед собою конкретні вимоги.

Самооцінка дитиною власних учинків, умінь та інших якостей формується на основі оціночних суджень дорослих. З віком зростає об'єктивність дитячих самооцінок.

Характерною є схильність дитини до самоутвердження спочатку в очах дорослих, потім — однолітків, а згодом — і у власних очах.

1.2 Сформованість гендерних уявлень у дошкільників

У старшому дошкільному віці в дитини з'являється стійке уявлення про себе – « Я – хлопчик», « Я – дівчинка» – та усвідомлення норм статево – рольової поведінки. Згідно із загальними положеннями Базового компонента дошкільної освіти дитина має бути обізнана з образом самої себе – образом Я – та своїм місцем у системі людської життєдіяльності – у сім'ї, групі однолітків, соціально - комунікативному просторі, різних видах діяльності тощо. Дитина має бути здатною до само оцінювання, довільного регулювання своєї поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до свого внутрішнього світу, оптимістичного світовідчуття щодо свого сьогодення і майбутнього.

Гендерне виховання є доволі новим напрямом у дошкільній освіті. На його появу і розвиток вплинули такі чинники:

- Становлення в Україні демократичного суспільства;
- Реалізація принципу гендерної рівності чоловіків та жінок;
- Гендерні дослідження вітчизняних науковців.

Актуальність запровадження принципів гендерного виховання зростає після засвоєння дітьми прийнятих у суспільстві статевої поведінки, що впливають на подальшу гендерну соціалізацію.

Гендерна соціалізація є важливою складовою соціалізації дитини, оскільки займає основне місце в її особистісному розвитку та впливає на досягнення професійного і соціального статусу. Також гендерна соціалізація – ключовий компонент під час розроблення системи освітньої роботи, що дасть змогу сформувати у дошкільників егалітарні цінності, партнерство та взаємозамінність статей під час виконання в майбутньому батьківських і суспільних ролей.

Відмінності між поняттями «стать» і «гендер»

Стрімкий технологічний розвиток суспільства сприяв формуванню різних поглядів на соціальні ролі жінок і чоловіків, але, незважаючи на доступ до інформаційних ресурсів відповідної тематики, часто дорослі не ставляться відповідально до гендерного виховання дітей старшого дошкільного віку. Іноді це пов'язано з тим, що вони самі не мають чіткого уявлення про відмінності між поняттями «гендер» і «стать».

Стать є первинною ознакою малюка, який народжується, тобто вперше входить до світу людей. Стать – це біологічна відмінність між людьми, яку визначають генетичні особливості клітин, анатомо – фізіологічні характеристики та репродуктивні функції.

Статева роль – сукупність поведінкових ознак, модель поведінки, яку людина має опанувати.

Психологічна стать – починає формуватися ще до моменту народження – коли батьки чекають на дитину певної статі. Іноді очікування дорослих не виправдовуються, але стереотип не зникає: те, що було придбане для дівчинки / хлопчика, обраний стиль спілкування з нею / ним – усе може спричинити дисгармонію у становленні психологічної статі дівчинки.

Чинниками, що впливають на засвоєння типової для статі поведінки, є такі:

- Форми спілкування дорослих із дітьми різних статей;
- Вибір імені, а особливо – пестливої форми;
- Вибір іграшок та одягу для дитини;
- Соціально – культурний рівень батьків.

Антропологи, етнографи та історики встановили відмінність між уявленнями в різних культурах про «типово чоловіче» або « типово жіноче». Те, що в одному суспільстві вважають « суто чоловічою справою», в іншому можуть визначати як « суто жіночу». Тож світове різноманіття соціальних характеристик чоловіків та жінок вказує на те, що біологічна стать не може пояснювати відмінності їхніх

соціальних ролей. Саме тому виникло поняття «гендер», яке у 1968 році вперше визначив американський психоаналітик Роберт Столлер у книзі «Стать і гендер». А вже до середини ХХ століття існувало твердження про те, що відмінності між чоловіками і жінками, тобто приналежність індивіда, зумовлені лише біологічними чинниками.

Гендер – це організована модель соціальних взаємин між жінками і чоловіками, що характеризує не лише спілкування в сім'ї, а й визначає їхні відносини в основних соціальних інститутах. Саме соціокультурні норми, а не біологічна стать, визначають психологічні якості, моделі поведінки, види діяльності, професії чоловіків і жінок тощо. Бути чоловіком чи жінкою в суспільстві – означає не просто мати ті чи ті анатомічні особливості, а насамперед виконувати ті чи ті визначені іншими гендерні ролі.

Гендерна соціалізація – це процес засвоєння людиною соціально – статевої (гендерної) ролі, яку для неї призначено суспільством із народження. Гендерна соціалізація є невід'ємною складовою гендерного виховання дитини, що розпочинається ще до моменту її народження і триває протягом життя.

Диференціювання понять «стать» і «гендер» вивело осмислення соціальних процесів на новий теоретичний рівень. Наприкінці 80-х років ХХ століття феміністські дослідниці поступово переходять від критики патріархату і вивчення специфічного жіночого досвіду до аналізування гендерної системи. Такі дослідження поступово трансформуються в гендерні, в яких на першому плані – підходи, що трактують всі аспекти суспільства, культури і взаємин як гендерні.

Гендерний підхід заснований на ідеї про те, що визначальними є не біологічні або фізичні відмінності між людьми, а культурне і соціальне значення, яке суспільство надає їм.

Гендерне виховання – це цілеспрямований і керований процес формування соціокультурних механізмів конструювання чоловічих і жіночих ролей, поведінки, діяльності та психологічних характеристик особистості,

запропонованих їй суспільством залежно від біологічної статі.

1.3 Виховання дітей з урахуванням гендерних особливостей

Модель взаємин між статями дитина бачить на прикладі своїх батьків. Якщо між ними немає згоди, якщо один допускає стосовно іншого брутальність, жорстокість, зневагу, то дитина може сприйняти це як норму, яка впливатиме на все її життя.

Свою статеву приналежність дитина осмислює дуже рано, відому роль у цьому грає постійне порівняння себе з однолітками. Дитина робить відкриття, що якщо руки, ноги, очі, ніс є в усіх, то щось є тільки у хлопчиків, а щось тільки у дівчаток. Або дівчинка говорить про себе: "Я – дівчинка, тому що ношу платтячка і кіски", а хлопчик говорить так: "Я – хлопчик, тому що я ношу штанці, я сильний, як мій тато". Дівчатка намагаються наслідувати своїх мам: носять мамині туфлі на високих підборах, фарбують губи, гають у гру "доньки – матері". Хлопчики багато в чому хочуть походити на свого батька: "читають" газету на дивані, показують свою силу або допомагають по господарству.

Після усвідомлення того факту, що всі люди різні, настає пора гострих запитань. Дитячих запитань не варто лякатися, від такту дорослих залежить, чи будуть отриманні знання сприйняті як щось природне, належне або набудуть забарвлення чогось соромітницького, забороненого.

Гендерне виховання не є чимось ізольованим, що не залежить від виховання взагалі. Для цього має бути цілковита довіра між батьками і дітьми, м'яка, спокійна, витримана, доброзичлива атмосфера. Дитина повинна знати, що якщо навіть вона зробила щось не так, її не перестануть любити, її не сваритимуть і не битимуть. За таких умов дитині легше відкрити свою душу, бути відвертішою із батьками.

Недарма сьогодні ми помічаємо, як часто йдеться про так званий гендер та гендерну рівність. Вважається, що стать вказує на біологічний статус людини, а гендер вказує на її соціально – психологічний статус. А гендерна рівність як раз і

26

означає рівні можливості соціалізації для чоловіків та жінок.

Гендерне виховання настає для дитини з того моменту, як вона починає усвідомлювати свою статеву належність, що вона не лише дитина, а хлопчик або дівчинка. Статева ідентифікація – один з найважливіших елементів становлення особистості дитини, який впливає на все її подальше життя.

Метою гендерного виховання є: формування правильного розуміння ролі чоловіка і ролі жінки у суспільстві; формування моделі поведінки певної статі; прищеплення культури взаємовідносин статей.

Перед вихователем стоять такі завдання з гендерного виховання дітей дошкільного віку: виховувати у дітей стійкий інтерес і позитивне ставлення до себе як об'єкта пізнання; про зміст понять "хлопчик", "дівчинка", сприяти статевій ідентифікації; правильно і компетентно реагувати на прояви сексуального розвитку дітей різних статей; підтримувати фізичне і психічне здоров'я дітей, радість світосприйняття. оптимістичне ставлення до навколишнього світу; створювати умови для набуття досвіду відносин з навколишнім світом у цілому і світом людей зокрема; ознайомлювати з основними функціями сім'ї як психологічної групи і соціального інституту; основи виконання відповідних своїй статі соціальних ролей [3, 36].

Аналіз літератури показує, що є багато робіт присвячених вивченню статевих особливостей дітей дошкільного віку. Одностайні вчені лише в одному – формування гендерної стійкості обумовлено соціокультурними нормами і залежить в першу чергу від ставлення батьків до дитини, характеру батьківських установок і прихильності як матері до дитини, так і дитини до матері, а також від виховання його в дошкільному освітньому закладі [4, 56]

В дошкільній освіті виникають проблеми з питань гендерного виховання – це пов'язано з тим, що в програмно – методичному забезпеченні дошкільних освітніх установ не враховуються гендерні особливості.

У результаті цього зміст виховання і освіти орієнтовано на вікові та психологічні особливості дітей, а не на хлопчиків і дівчаток того чи іншого віку, які, на думку вчених розрізняються: у фізичному розвитку і соціальній поведінці; в інтелектуальних і візуально – просторових здібностях і рівні досягнень; в прояві агресії [5, 23].

Вихователів обмежується словом «діти», що не сприяє ідентифікації образу Я дитини з певною соціальною роллю. Тому першочерговим завданням є запровадження в життя дошкільних освітніх установ статево – орієнтованих звернень до дітей в тих ситуаціях, коли це є доречним [6, 21].

Для дівчаток дуже важливо, щоб ними захоплювалися в присутності інших дітей, батьків і т.п. У хлопчиків спостерігається тенденція до того, що домігшись результату в якомусь виді діяльності, вони так щасливі цим, що готові конструювати або малювати одне і те ж, що дозволяє їм утвердитися у своїх досягненнях, але вимагає правильного розуміння з боку вихователя.

Хлопчики дуже люблять дружні бійки, що не є проявом агресії і створює у дітей позитивний емоційний фон. Вихователі не завжди правильно розуміють потребу хлопчиків у цих бійках і різко переривають їх, позбавляючи дітей радості, яку вони при цьому відчують. Очевидно, настав час для того, щоб сформувати у вихователів правильне ставлення до подібного роду занять хлопчиків і навчити їх керувати ними [7, 5].

Відмінності дівчаток і хлопчиків дошкільного віку в ігровій діяльності. Вчені відзначають різний зміст і ігрові стилі, які часто не можуть бути реалізовані дітьми в силу того, що вихователям – жінкам ближче тихі ігри дівчаток на сімейно – побутові теми. Галасливі, наповнені рухом ігри хлопчиків викликають у вихователів роздратування, так як вони вважають, що такого роду ігри є лише

безглуздою біганиною і можуть призвести до травми, а, отже, їм не місце в житті групи і вони повинні бути припинені. В результаті хлопчики позбавлені істинно «чоловічих ігор», що негативно позначається на їх особистісному розвитку [8, 15].

При вихованні хлопчиків і дівчаток дуже важливою задачею є подолання роз'єднаності між ними і організація спільних ігор, у процесі яких діти могли б діяти спільно, але у відповідності з гендерними особливостями. Хлопчики приймають на себе чоловічі ролі, а дівчатка – жіночі.

Середовище є одним з основних засобів розвитку особистості дитини, джерелом її індивідуальних знань і соціального досвіду. Предметно – просторова середу не тільки забезпечує різні види активності дошкільників, але і є основою його самостійної діяльності з урахуванням гендерних особливостей.

В психологічних особливостях виховання вкорінений дисбаланс предметного середовища в бік переважання «дівочих» матеріалів і посібників, так як вони ближче жінці – вихователю, до того ж створюють відчуття безпеки, на відміну від іграшок, які воліли б хлопчики [9, 5].

При вихованні дошкільника в сім'ї та освітньому закладі існує багато проблем, пов'язаних з формуванням у дітей гендерної ідентичності, рішення яких стає цілком реальним, якщо підійти до них з урахуванням сучасних досягнень психології та педагогіки. На думку вчених, найбільш сприятливим віковим періодом для початку цієї роботи є четвертий рік життя [10, 306].

Дорослі свідомо або несвідомо допомагають дитині опанувати її статеву роль відповідно до загальноприйнятих стереотипів, прищеплюючи зразки статево – рольової поведінки хлопчика чи дівчинки. Хлопчикам дозволяють більше проявів агресивності, заохочують активність, ініціативність, витримку ("Не плач. Ти не дівчинка. Ти – чоловік"); від дівчаток чекають ніжності, чуйності й емоційності ("Не бийся, не лазь по огорожі і деревах. Ти – дівчинка!"). Орієнтація дитини на статево роль відбувається здебільшого в сім'ї [11, 115].

Часто індивідуальні особливості поведінки чи зовнішності людини, дитина

сприймає як ознаки певної статі. Дитина наслідує не лише форми поведінки дорослих своєї статі, а й шкідливі звички, які іноді починає вносити у сюжети ігор [12, 48].

Статева належність дітей також проявляється у виборі іграшок, який відображає розрізнення дитиною специфіки чоловічої і жіночої діяльності: уже на 4-му році життя хлопчики вибирають для ігор машини, кубики, інструменти; дівчатка – ляльки, посуд. У хлопчиків спостерігається більший розвиток технічних навичок, у дівчаток - побутових [13, 96].

До кінця дошкільного віку діти усвідомлюють незворотність статевої належності і починають відповідно будувати свою поведінку. У них виникають своєрідні індивідуалізовані ставлення до деяких ровесників іншої статі. Дорослі повинні уважно ставитись до почуттів дитини, не дозволяючи собі іронії або поблажливої зарозумілості. Водночас не слід і заохочувати дитячу закоханість, краще переключити увагу дитини на інші сфери, які можуть зацікавити її. Пізнавальний інтерес до повсякденного життя людей і міжособистісних стосунків чоловіків і жінок відображається у дитячих розмовах про любов, одруження і народження дітей.

Усвідомлення статевої належності виникає в дитини у зв'язку з її загальними пізнавальними інтересами, коли вона починає цікавитися будовою власного тіла та інших людей. Воно включається у структуру образу Я. Дитина, чуючи від дорослих: "ти - хлопчик" або "ти - дівчинка", переосмислює ці найменування у зв'язку зі своїми статевими особливостями. Її безпосередньо цікавить власне тіло, статеві органи, вона ніяковіє при оголенні перед іншими людьми. У результаті виховного впливу у неї з'являється почуття ніяковості, сором'язливості [14, 356].

Здебільшого сучасні діти рано розрізняють ознаки тіла хлопчика і дівчинки, засвоюють ставлення дорослих до оголеного тіла. Батьки, які ніяковіють під час перевдягання у присутності дитини, передають їй своє почуття ніяковості, і навпаки – природна поведінка формує спокійне сприйняття оголеного тіла.

Деяких дітей збуджує вид оголених батьків, вони проявляють спрямований інтерес до нього. Інтерес до статевих органів також може виявлятися у малюнках, де діти зображують їх.

Однак багато дітей дошкільного віку не знають про фізичні відмінності людей, не бачать їх, не сприймають відмінностей статі, дивлячись на оголену натуру, навіть коли їм пропонують уважно роздивитися її, щоб правильно зобразити. Деякі діти, вперше побачивши оголених ляльок, відразу звертають увагу на відмінності в їхньому фізичному вигляді. Одні з них спокійно сприймають це, інші, соромлячись, опускають очі. Чим старші діти, тим сильніше вони переживають почуття сорому внаслідок споглядання оголених ляльок (відвертаються, закривають очі руками, не хочуть малювати запропоновану їм натуру) [15, 29].

Процес статевої само ідентифікації дитини представники наукових шкіл пояснюють по-різному. У тлумаченні цієї проблеми домінують такі теорії:

а) теорія ідентифікації. Її представники основними вважають психологічні механізми цього процесу, підкреслюють роль емоцій і наслідування, стверджуючи, що дитина несвідомо імітує поведінку представників своєї статі;

б) теорія статевої типізації. Ця теорія ґрунтується на концепції соціального научіння, пояснює статевоу ідентифікацію дією підкріплення: батьки та інші люди заохочують маскулінну поведінку у хлопчиків; дівчатка отримують позитивне підкріплення фемінної поведінки. Спочатку дитина вчиться розрізняти диференційовані за статтю зразки поведінки, потім узагальнює цей досвід, переносить на нові ситуації, набуваючи вміння виконувати правила поведінки відповідно до своєї статі;

в) теорія самокатегоризації. Вона зосереджена на пізнавальних (когнітивних) аспектах цього процесу: дитина спочатку засвоює статевоу ідентичність, визначаючи себе як хлопчика або дівчинку, а потім намагається поводитися відповідно до статевої належності [16, 11].

На етапі раннього дитинства відбувається первинна ідентифікація, починає вибудовуватися статева самоідентичність.

Статева самоідентичність (indenticus – той самий) – усвідомлення своєї належності до статі.

Культура статевої поведінки є результатом впливу стереотипів у сім'ї і найближчому оточенні дитини. За грамотного впливу дорослих у дитини формуватиметься адекватне ставлення до статевих відмінностей і ролей, стосунків між чоловіком і жінкою тощо. Дитина може ставити батькам і вихователям запитання про відмінності статей, походження дітей тощо.

Така природна допитливість повинна задовольнятися дорослими, які серйозно поставляться до запитань дітей, дотримуватимуться такту, враховуватимуть вік і психологічні особливості кожної дитини. Вихователь повинен знати позицію батьків щодо питань статевого виховання дітей і працювати насамперед з ними з метою подолання певних упереджень щодо цього [17, 18].

Психологи вважають, що в сучасному суспільстві змінилися традиційні стандарти мужності (раніше чоловікові приписувалися активність, сила, впевненість, стриманість, підприємливість) та жіночності (від жінки очікували м'якості, слабкості, покірливості, залежності, пасивності, емоційності). Якщо розподіл ролей та набір чоловічих і жіночих ролей був полярним (чоловіки – це влада; жінки - це підпорядкування), то нині все більшого значення набувають взаєморозуміння, взаємозалежність та взаємодопомога. Це не означає, що в хлопчиків не варто виховувати суто чоловічих рис (емоційну стійкість, рішучість, бажання й готовність захистити слабкіших), а в дівчаток – суто жіночих (лагідність, турботливість, доброту), проте такі риси, як відповідальність, чесність, працьовитість, доброта, рішучість, сміливість, акуратність, терпимість, прагнення до мирного владнання конфліктів мають бути притаманні представникам обох статей [18, 76].

Отже, гендерне виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.

Роль дорослого у формуванні психологічних основ статевого виховання дошкільників надзвичайно важлива. Оскільки від правильності побудови виховного процесу залежить статева самоідентифікація, засвоєння ролей чоловіка чи жінки, адекватне ставлення до статевих відмінностей.

1.4. Розвиток самооцінки у дошкільника

Великий вплив на всі аспекти життєдіяльності та поведінку людини, має така якість особистості як самооцінка.

Самооцінка – це оцінка себе, своєї діяльності, свого становища в певній групі чи організації та в колі друзів, а також ставлення до оточуючих і не менш важливим критичне ставлення до своїх здібностей і можливостей. Термін «самооцінка» прирівнюють до терміну «самоповага». Самооцінка показує, як людина оцінює себе щодо окремої властивості, а самоповага загальна оцінка.

На думку Розенберга, самооцінка відображає ступінь розвитку в індивіда почуття самоповаги, відчуття власної цінності і позитивного ставлення до всього того, що входить у сферу його «Я» [48].

Як відзначав відомий український дослідник самосвідомості П.Р.Чамата, дитині необхідно пережити своє ставлення до інших людей і ставлення інших людей до себе, щоб формувалось правильне ставлення до самого себе, правильна самооцінка [50, 70].

Самооцінка формується з дитинства в процесі спілкування за такими етапами:

- а) увага з боку дорослих;
- б) співробітництво з ними;

- в) відчуття поваги з їхнього боку;
- г) взаєморозуміння.

Розвиток особистості в старшому дошкільному віці характеризується освоєнням нових знань, появою нових якостей, потреб. Розширюються знання дітей про сфери суспільно корисної діяльності дорослих, не зв'язаних безпосередньо з обслуговуванням дитини. Представлення про речі, їхні властивості легко з'єднуються у свідомості дитини з новими знаннями про працю дорослих по виготовленню предметів [44, 41].

У міру того як відбувається розвиток дитини, він вчиться розуміти себе, своє Я, давати оцінку власним якостям, тобто відбувається формування оцінного компонента самосвідомості самооцінки.

Найбільш оптимальний варіант розвитку самооцінки розвиток адекватної самооцінки. Також в старшому дошкільному віці, можливо, допустити злегка завищену самооцінку у дитини. Чим більш адекватною самооцінка, тим краще дошкільник може себе оцінювати, розраховувати на свої можливості. Тому, низька самооцінка передбачає неприйняття себе, самозаперечення, негативне ставлення до своєї особистості.

Адекватна самооцінка дуже впливає на емоційне благополуччя, успішність у різних видах діяльності і поведінку старшого дошкільника.

А.І. Ліпкіна вважає, що в самооцінці інтегрується знання дитини, отримані від інших і його власна зростаюча активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей.

На розвиток адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку виступає спілкування з дорослими.

Взаємостосунки дитини з батьками на кожному з етапів самооцінки, залежатимуть від її ставлення до себе.

Якщо батьки не виправдано підкреслюватимуть реальні та вигадані досягнення дитини, то це стане причиною формування в неї завищеної самооцінки та рівня домагань. І навпаки, недовіра батьків до можливостей дитини категорично придушить норму дитячого негативізму, можуть призвести до виникнення у дитини відчуття своєї слабкості, неповноцінності і заниженої самооцінки.

Оцінка дошкільника самого себе багато в чому залежить оцінки дорослого. Занижені оцінки надають саме негативний вплив. А завищені спотворюють уявлення дітей про свої можливості в бік перебільшення результатів. Але в той же час відіграють позитивну роль в організації діяльності, мобілізуючи сили дитини.

Тому, правильність уявлень старшим дошкільням своїх дій багато в чому залежить від оцінного впливу дорослого. У той же час, повний сформоване уявлення про себе дозволяє дитині критично ставитися до оцінок оточуючих.

Власна внутрішня позиція дітей старшого дошкільного віку по відношенню до інших людей характеризується усвідомленням власного Я, своєї поведінки та інтересом до світу дорослих. [46, 173].

Найважливішим для формування самооцінки у дітей дошкільного віку є оцінки, які даються їм іншими людьми, особливо важливі, значущі при цьому оцінні судження авторитетних осіб: вихователів, батьків. Тому розвиток адекватної самооцінки, правильної організації, дитини у своїх силах, уміннях, можливостях значною мірою залежить від об'єктивності зовнішніх оцінок. Отже, від особливостей педагогічного впливу на дитину в сім'ї і в дошкільних закладах, залежить і ставлення до себе дитини – дошкільника.

При самооцінці, коли дошкільник, визначає, що він "іноді хороший, іноді поганий", спостерігається емоційно позитивне ставлення, при узагальненій позитивній самооцінці "хороший" – стримане емоційно – ціннісне ставлення. У дітей часто намічається бажання щось змінити в собі, хоча воно не стосується етичних рис. У старшому дошкільному віці на фоні загальної задоволеності

собою, зростає прагнення змінити щось у собі. Характерна заява дитини: "я не хочу бути таким" [51, 221].

Згідно з концепцією В.С. Мухіної, існують «ланки структури самосвідомості, які вперше отримують інтенсивний розвиток в дошкільному віці або вперше заявляють про себе»: орієнтація на визнання своєї внутрішньої психічної сутності і зовнішніх фізичних даних; визнання свого імені; соціальне визнання; орієнтація на фізичні, психічні та соціальні ознаки певної статі; на значущі цінності в минулому, сьогодні і майбутньому; на основі права в суспільстві; на борг перед людьми. Структура самосвідомості дошкільника формується у співпраці з дорослими як повне уявлення про самого себе [52, 212].

Формуючись в ранньому дитинстві, самооцінка особи тривалий час залишається «пластичною», що дозволяє створити певні умови для її зміни в разі порушення адекватності і позитивності. Формування адекватної самооцінки, як однієї з індивідуально – особистісних особливостей людини, безпосередньо пов'язано з проблемами виховання, навчання і розвитку [37].

У дошкільному віці самооцінка носить емоційний характер. Порівняння самооцінки дошкільника, показує неоднаковий рівень її об'єктивності («переоцінка», «адекватна оцінка», «недооцінка»). Правильність дитячої самооцінки значною мірою визначається специфікою діяльності, її результати, знанням своїх умінь і досвідом їх оцінки, ступенем засвоєння істинних критеріїв оцінки, рівнем претензії дитини на тій чи іншій діяльності.

Встановлено, що статус в групі дитини впливає на самооцінку дошкільника.

У дошкільному віці дитина відокремлює власну самооцінку від оцінки себе іншими. Пізнання дітей дошкільного віку меж своїх сил відбувається з урахуванням як спілкування з дорослими, а й власного практичного досвіду, діти з завищеними чи заниженими уявленнями про себе чутливі до оцінним впливам дорослих, легко піддаються їх впливам [49].

Уміння дитини аналізувати результати своєї діяльності, залежить з його вміння аналізувати результати інших дітей. Так було в спілкуванні з однолітками складається здатність оцінювати іншу дитину, яка стимулює розвиток самооцінки [49].

Самооцінка впливає на формування стилю поведінки і життєдіяльність людини. Самооцінка зумовлює динаміку і спрямованість розвитку особистості.

Для того щоб навчитися правильно оцінювати себе, дитина повинна спочатку навчитися оцінювати інших людей, на яких він може дивитися як би з боку. У цей період, оцінюючи однолітків, дитина просто повторює думки, висловлені про них дорослими. Те ж саме відбувається і при самооцінці («Я хороший, тому що мама так говорить») [49].

Формування самооцінки дошкільника відіграє поза ситуативно – пізнавальна та поза ситуативно – особистісна форма спілкування з дорослим, а також інтенсивний розвиток спілкування з однолітками. Спілкування стає тією сферою дійсності, яка акумулює всі психічні функції дитини: її увагу, сприймання, пам'ять, мислення, емоції. У самосвідомості з'являються ті властивості, що відображають роль і місце дитини у спілкуванні та дозволяють регулювати його. Як підкреслював С. Л. Рубінштейн, "не існує "я" поза ставленням до "ти", і не існує самосвідомості без усвідомлення іншої людини як самостійного суб'єкта" [19, 281].

У старшому дошкільному віці діти надають великого значення відтінкам, які даються їм дорослі. Дитина не чекає такої оцінки, а активно сам прагне отримати похвалу, дуже старається її заслужити.

Прагнення дорослого привернути увагу малюка до його недоліків сприймається останнім негативно як узагальнена особистісна оцінка зі значенням "поганий". За умови розвиненого досвіду спілкування дитина знає про свої вміння, має деяке уявлення про пізнавальні можливості, особистісні риси, адекватно реагує на успіх і невдачу. Дошкільник усвідомлює свої фізичні, особистісні та

розумові можливості, оцінює їх правильно.

Оцінка дорослого дитини повинна відігравати стимулюючу роль, мобілізувати зусилля дитини на отримання результату. Занижені оцінки дорослих мають найбільш негативні наслідки, знижують самостійність та ініціативність дитини. Згодом сформоване уявлення про власні дії допомагає дошкільнику критично ставитись до оцінок дорослих і певною мірою протистояти їм у разі гальмівного їх впливу на розвиток особистості. Старші дошкільники самостійно вміють аналізувати результати своїх дій, відділяють себе від оцінки іншого.

У ранньому віці дитина бачила у дорослому, насамперед, партнера, тепер – дитина орієнтується на дорослого як на зразок, якого важко досягти. Формування здатності до оцінки товаришів випереджує і стимулює формування самооцінки. До ровесника дитина вимогливіша і оцінює його об'єктивніше, ніж себе. Вона знаходить помилки й недоречності в роботі товариша в той час, як аналогічні помилки у себе не помічає. До кінця дошкільного віку вміння оцінювати роботу ровесника переносяться на власну діяльність.

Зростає орієнтація дитини на аналіз діяльності та її результатів як основу оцінки ровесника. Діти майже не можуть узагальнювати дії товаришів у різних ситуаціях, не вміють розрізняти їх особистісні якості. Позитивні й негативні оцінки однолітків розподіляються рівномірно. У старших дошкільників переважають позитивні. Найбільш чутливі до оцінок одноліток діти 4,5-5,5 років. Високого рівня досягає вміння порівнювати себе з товаришами у дітей 5-7 років, багатий досвід індивідуальної діяльності допомагає їм критично оцінювати дії ровесників [20, 217].

Оцінці ровесників підлягають, насамперед, ті сфери діяльності дітей, які виконуються ними спільно. Найпершими діти навчаються вирізняти ті властивості товаришів, від яких залежить успішність їх спілкування й співпраці: ігрові вміння, вміння продуктивних видів діяльності, винахідливість, вигадка, здатність брати до уваги пропозиції товаришів. В оцінках ровесників діти враховують, як вони

виконують вимоги дорослих: не бити нікого, слухатись виховательку, маму.

На формування самооцінки впливає ставлення дошкільника до ровесників. Вирізняють три позиції дошкільника у ставленні до ровесників.

1. Егоїстична позиція яка полягає в тому, що дитині байдужі інші діти, а її інтереси зосереджені на предметах, зокрема іграшках, через які виникають суперечки і конфлікти.

2. Конкурентна позиція виявляється, коли однолітки цікавлять дитину тільки як засіб самоутвердження. Заради схвалення і заохочення дорослого дошкільник намагається бути слухняним, хорошим, нікого не кривдити. Оцінка інших дітей неадекватна, бо відіграє роль своєрідного фону, на якому дитина прагне показати свої переваги.

3. Дитина з гуманною позицією позитивно ставиться до товаришів, добре знає їх інтереси, настрої та бажання, охоче, за власною ініціативою ділиться тим, що має, допомагає іншим не з розрахунку на похвалу, а тому що одержує від цього радість і задоволення. Гуманна позиція у ставленні до одноліток найбільш сприятлива для формування адекватної самооцінки.

На основі досвіду оцінювання товаришів у дитини формується самооцінка. Характерною для дошкільника є завищена самооцінка, супроводжувана позитивними емоціями. Переважання позитивних самооцінок у дошкільників відіграє захисну функцію, оберігаючи незрілу особистість дитини від руйнівного впливу негативних емоцій.

Прагнення до схвалення з боку дорослих породжує у дитини хвалькуватість, бажання підкреслити найбільш виграшні свої властивості, привернути увагу до них. Середні дошкільники приписують найвищі оцінки найбільш популярним ровесникам, або тим, до кого вони ставляться найкраще. При цьому такі оцінки даються з врахуванням ситуації: "сьогодні я найдобріший, бо найдобріші не прийшли у дитячий садок". У старших дошкільників уявлення про себе більш точне та диференційоване: "я старанний, але не дуже", "я стараюсь, коли складаю

будиночок з кубиків, ліплю грибочок"[21, 60-61].

До першого розділу, можна зробити висновок що, у старшому дошкільному віці в дитини з'являється стійке уявлення про себе – « Я – хлопчик», « Я – дівчинка» – та усвідомлення норм статево – рольової поведінки. Дитина має бути здатною до само оцінювання, довільного регулювання своєї поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до свого внутрішнього світу, оптимістичного світовідчуття щодо свого сьогодення і майбутнього.

Оцінка дошкільником себе суттєво залежить від оцінки дорослого. Занижені оцінки послаблюють упевненість дитини в собі, завищені — спричинюють переоцінювання своїх можливостей і особистих якостей. Чим точніший оцінний вплив дорослого, тим адекватніше уявлення дитини про свої можливості і результати своїх дій. Попри те, сформовані уявлення про власні дії допомагають дошкільнику критично ставитися до оцінки дорослих, навіть протистояти їм.

У дошкільному віці самооцінка носить емоційний характер. Порівняння самооцінки дошкільника, показує неоднаковий рівень її об'єктивності («переоцінка», «адекватна оцінка», «недооцінка»). Правильність дитячої самооцінки значною мірою визначається специфікою діяльності, її результати, знанням своїх умінь і досвідом їх оцінки, ступенем засвоєння істинних критеріїв оцінки, рівнем претензії дитини на тій чи іншій діяльності.

Дошкільники сприймають їх уже через призму власного досвіду, можуть навіть не погодитися з цими оцінними міркуваннями. Самооцінка досить стійка і часто, особливо у дітей, неусвідомлена. У самооцінці відбивається те, що дитина дізнається про себе від інших, і його зростаюча активність, спрямована на усвідомлення своїх дій і особистісних якостей.

Згодом сформоване уявлення про власні дії допомагає дошкільнику критично ставитись до оцінок дорослих і певною мірою протистояти їм у разі гальмівного їх впливу на розвиток особистості. Старші дошкільники самостійно вмюють аналізувати результати своїх дій, відділяють себе від оцінки іншого.

РОЗДІЛ 2

ПРОЦЕС СТАНОВЛЕННЯ АДЕКВАТНОЇ СТАТЕВО – РОЛЬОВОЇ САМООЦІНКИ

2.1 Поняття самооцінки, її види та механізми формування

Вивчаючи розвиток самосвідомості в онтогенезі, вітчизняні дослідники приділяють переважну увагу самооцінці дітей шкільного віку (Боришевський, Л. М. Запругалова, А. І. Ліпкіна, Л.Г. Подоляк, Є. І. Савонько, Л. С. Сапожникова, Г. А. . Собієва, А. Л. Шнірман та інші) [45].

У роботах, присвячених самооцінці дітей дошкільного віку, підкреслюється її залежність від рівня освоєння дитиною тієї діяльності, в якій вона проявляється (Н. Є. Анкундінова, А. М. Богуш, В. А. Горбачова, К. А. Архипова, Р. Б. Стеркиной, Е. О. Смирнова, Г. Б. Тагієва) [45].

На думку М.І. Лисиной самооцінка є механізмом переробки знань про себе на рівні афективного процесу, тобто, механізмом «обростання» знань про себе, відповідним ставленням до самого себе. Поняття самооцінка на погляд М.І. Лісіна, є більш вузьким, ніж поняття образ самого себе. Чітка самооцінка так само, як і самосвідомість виникає на більш пізніх етапах пізнання дитиною себе [45].

Самооцінка є складним по психологічній природі феноменом. Вона включена в безліч зв'язків і стосунків зі всіма психічними утвореннями особи і виступає у якості важливої детермінанти всіх форм і видів її діяльності і спілкування. Витоки уміння оцінювати себе закладаються в ранньому дитинстві, а розвиток і вдосконалення його відбувається протягом всього життя людини.

Самооцінка (англ. Self-esteem) – цінність, значимість, якої індивід наділяє себе в цілому і окремі сторони своєї особистості, діяльності, поведінки.

Самооцінка виступає як відносно стійке структурне утворення, компонент Я – концепції, самосвідомості, і як процес само оцінювання. Основу самооцінки становить система особистісних смислів індивіда, прийнята їм система цінностей.

Самооцінка особистості – це усвідомлення власної ідентичності незалежно від зовнішніх впливів. Вона складається в процесі пізнання людиною себе. За змістом самооцінка розрізняється як завищена, занижена та адекватна, саме остання сприяє розвитку людини. Завищена або занижена ускладнюють цей процес. Те, як людина оцінює себе – відчуття гідності, самозадоволення, самоповага, або приниження, почуття неповноцінності – частково залежить від її соціального статусу, але ще більш від оцінок, які вона отримує від значущих для неї осіб (Шибутані) [40].

У психологічній літературі як вітчизняній, так і зарубіжній самооцінці приділена велика увага. Питання її онтогенезу, структури, функцій, можливостей направленою формування обговорюються в роботах Л.І.Божовіч, І.С.Кона, М.І.Лісиной, А.І.Ліпкиной, Е.Еріксона, К.Роджерса і інших психологів.

Маслоу виділив дві категорії наявних у людини потреб в оцінці: потреба в самоповазі й в оцінці з боку інших [41].

Перша категорія охоплює такі потреби, як бажання впевненості в собі, компетентності, майстерності, адекватності, досягнень, незалежності і волі. Повага з боку інших включає такі поняття, як престиж, визнання, прийняття, прояв уваги, статус, репутація і власна оцінка. Оцінні потреби в основному ігнорувалися Зигмундом Фрейдом, але на них звернув увагу Альфред Адлер. Суб'єкт з адекватною самооцінкою більш упевнений у собі завдяки цьому більш продуктивний. При заниженій самооцінці індивід відчуває почуття приниженості і безпорадності, що може збентежувати його і навіть приводити до невротичної поведінки. Як пише Маслоу: "Найбільш стійка і, отже, найбільш здорова самооцінка ґрунтується на заслуженій самоповазі з боку інших, а не на обумовлений зовнішніми обставинами популярності і лестоців".

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, і її роль своїх можливостей, якостей і місця серед інших людей. Це найбільш істотна і найбільш вивчена в психології сторона самосвідомості особистості. За допомогою самооцінки відбувається регуляція поведінки особистості.

Самооцінка – компонент самосвідомості, що містить поряд зі знанням про себе власну оцінку своїх здібностей, моральних якостей і вчинків [42, 42].

З самооцінкою пов'язуються оцінні функції самопізнання, що вбирають в себе емоційно – ціннісне відношення особи до себе, специфіка розуміння нею самою себе.

Розвиток справжньої самооцінки починається з реалістичних оцінок дітьми своїх умінь, результатів своєї діяльності і конкретних знань. Менш об'єктивно в цей період діти оцінюють якості своєї особи. Дошкільники схильні переоцінювати себе, на що їх направляють переважно позитивні оцінки навколишніх їх дорослих.

Самооцінка виконує регуляторну і захисну функції, впливаючи на поведінку, діяльність і розвиток особистості, її взаємини з іншими людьми. Відображаючи ступінь задоволеності або незадоволеності собою, рівень самоповаги, самооцінка створює основу для сприйняття власного успіху і неуспіху, постановки цілей певного рівня, тобто рівня домагань особистості. Захисна функція самооцінки забезпечуючи відносну стабільність і автономність (незалежність) особистості, може вести до спотворення даних досвіду і тим самим надавати негативний вплив на розвиток.

Самооцінка розвиненого індивіда утворюють складну систему, що визначає характер само відносин індивіда і що включає загальну самооцінку, яка відображає рівень самоповаги, цілісне прийняття чи неприйняття себе, і парціальні, приватні самооцінки, характеризують ставлення до окремих сторін своєї особистості, вчинкам, успішності окремих видів діяльності.

Самооцінка характеризується наступними параметрами:

- рівню (величиною) - висока, середня і низька самооцінка;
- реалістичності – адекватна і неадекватна (завищена і занижена) самооцінка;
- особливостям будови – конфліктна і безконфліктна самооцінка;
- тимчасової віднесеності – прогностична, актуальна, ретроспективна самооцінка стійкості та ін.

В ранньому дорослому віці особистість окреслює цілі та обирає засоби для їх досягнення, оцінює успішність своїх дій відповідно до Я – концепції, яка індивідуалізує самооцінку – суб'єктивне сприйняття досягнутих результатів, згідно з яким те, що для однієї людини є успіхом, інша сприймає як невдачу.

Доросла людина може дуже високо оцінити одні свої якості, наприклад свій інтелектуальний рівень, і дуже низько інші – рівень міжособистісних стосунків чи фізичні можливості. Диференціацію самооцінки психологи пояснюють наявністю у структурі Я – концепції людини реального Я (більш чи менш адекватного уявлення про себе) та ідеального Я. Ідеальне Я може бути реалістичним або фантастичним.

Реальне та ідеальне Я, як правило, не тотожні. Розбіжність між ними породжує як негативні, так і позитивні наслідки. Надто велика розбіжність свідчить про неадекватність самооцінки і хворобливе ставлення до себе, що спричинює емоційні переживання та неадекватні вчинки. Така особистість не здатна подолати розрив між своїм реальним станом і тим, до якого вона прагне. Іноді у пошуках виходу із цієї складної ситуації людина використовує деструктивні захисти (агресію, конфронтацію, ізоляцію, регресію та ін.), які можуть спричинити хвороби, патологічні стани [35].

Негативний вплив робить надмірно стійка, ригідна самооцінка, а також і сильно коливається, нестійка. Конфліктність самооцінка може мати як продуктивний, так і дезорганізуючий характер. Нестійкість і конфліктність

самооцінки зростає в критичні періоди розвитку, зокрема, в підлітковому віці.

Людина не тільки накопичує інформацію про себе, а й переживає певне ставлення до неї. Це ставлення зосереджується у самооцінці.

Самооцінка – оцінка особистістю самої себе, своїх можливостей, якостей та місця серед інших людей

Самооцінка має комплексний характер, оскільки розповсюджується на різні появи особистості – інтелект, зовнішні дані, успішність у спілкуванні тощо. Вона також є динамічною, так як може змінюватись впродовж життя.

Залежно від того, як самооцінка, що має суб'єктивний характер, співвідноситься з реальними проявами людини, вона поділяється на види.

Рисунок 2.1 Різновиди самооцінки

Адекватна самооцінка – та, що відповідає реальності.

Неадекватна самооцінка – коли людина себе неправильно оцінює.

Неадекватна, в свою чергу, може бути завищеною – для неї характерна переоцінка людиною своїх позитивних якостей та заниженою, яка проявляється через применшення своїх переваг або перебільшення недоліків. Саме неадекватно занижена самооцінка значно важче піддається психологічній корекції через свою злитість з комплексом неповноцінності особистості.

Самооцінка значною мірою виявляється не стільки в тому, що людина думає або говорить про себе, скільки в її ставленні до досягнень інших.

Людина із завищеною самооцінкою охоче критикує без достатніх підстав зроблене іншими людьми. Неадекватна самооцінка ускладнює життя не лише тим, кому вона властива, а й оточуючим. Конфліктні ситуації, в яких опиняється людина, зазвичай є результатом неправильної самооцінки.

Як компонент самосвідомості самооцінка теж не є вродженою, а поступово формується в онтогенезі людини, вперше проявляючись в дошкільному віці. На її формування в особистості суттєво впливають наступні механізми:

- 1 - механізм характерний як провідний для дітей дошкільного віку,
- 2 - для молодших школярів,
- 3 - для осіб підліткового та юнацького віку,
- 4 - для людей дорослого віку
 - 1) емоційна реакція значимих дорослих:
 - ступінь їх любові, прийняття дитини,
 - прояв уваги до дитини, спілкування з нею, переважаюче ставлення до дитини, оцінка її вчинків;
 - 2) успішність шкільного навчання та ставлення педагогів до дитини;
 - 3) успішність спілкування з ровесниками, наявність дружніх та романтичних взаємин;
 - 4) співвідношення власних досягнень людини з планами та порівняння з досягненнями інших значимих людей. [39, 178 – 180]

2.2 Роль гри у розвитку самооцінки дітей дошкільного віку

Перспективи збагачення функціональної характеристики самооцінки як регулятивного чинника відносин розкриваються у процесі ігрової діяльності

дошкільнят.

«У регулюванні поведінки самооцінці відіграють особливу роль, вона виступає «стрижнем» всього процесу саморегулювання поведінки всіх етапах його здійснення. Разом із цим у процесі саморегулювання поведінки у різні види соціальної взаємодії самооцінка невпинно розвивається, коригується, поглиблюється і диференціюється» [25].

Дитина дошкільного віку має велике бажання включитися в доросле життя, активно в ньому брати участь. За словами Д.Б. Ельконіна, дошкільний вік обертається як навколо свого центру, навколо дорослої людини, її функцій, її завдань. Дорослий виступає в узагальненій формі як носій суспільних функцій в системі суспільних відносин (дорослий — тато, лікар, шофер і т. ін.). Протиріччя цієї соціальної ситуації розвитку Д.Б. Ельконін бачить у тому, що дитина є членом суспільства, поза суспільством вона жити не може, основна його потреба — жити разом з оточуючими людьми, але це здійснити в сучасних історичних умовах неможливо: життя дитини проходить в умовах опосередкованого, а не прямого зв'язку зі світом [47].

Саме з цього протиріччя і народжується рольова гра — самостійна діяльність дітей, що моделює життя дорослих.

Учені розглядають гру як провідну діяльність дошкільника і визначають соціальну обумовленість її розвитку (Л.С. Виготський, Д.Б. Ельконін) [47].

Гра — соціальна за своїм походженням і змістом, вона є історичним утворенням, пов'язаним із розвитком суспільства, його культури. Гра — особлива форма життя дитини в суспільстві. Вона являє собою діяльність, в якій діти виконують ролі дорослих, відтворюючи в ігрових умовах їх життя, працю та стосунки між ними. Через гру дошкільники задовольняють свої потреби у спілкуванні з дорослими, у суспільному житті з ними [47].

Гра — це діяльність, у якій дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює всю систему людських взаємин.

Сутність гри, як провідної діяльності, полягає в тому, що діти відображають в грі різні сторони життя, особливості діяльності дорослих, набувають і уточнюють свої знання про навколишній світ.

На рубежі раннього і дошкільного віку виникають перші види дитячих ігор. Це, перш за все, режисерська гра. За нею зразу ж з'являється образно – рольова гра. В ній дитина уявляє себе ким завгодно і відповідно діє. Та обов'язковою умовою розгорнення такої гри є яскраві, інтенсивні переживання: дитину вразила побачена нею картина, і вона сама, в своїх ігрових діях відтворює цей образ, який викликав у неї сильний емоційний відгук.

Саме режисерська та образно – рольова гра стають джерелом сюжетно – рольової гри, яка досягає своєї найбільш розвинутої форми в середньому дошкільному віці [47].

Образ дорослого, його соціальних взаємин та ролей набуває у дошкільника розгорнутого характеру. Якщо у ранньому віці внаслідок включення дитини у дії дорослих як об'єкту їх турботи й піклування головним елементом образу дорослого для малюка була його предметна діяльність, то дошкільник по – іншому сприймає життя дорослих [24].

Сюжетно – рольова гра слугує на етапі дошкільного віку провідним засобом соціалізації дитини, у ході якої в неї формуються важливі психічні функції та особистість. Відображення життя дорослих у сюжетно – рольовій грі набуває значно складнішого змісту, ніж в іграх предметних. Головним об'єктом при цьому вже виступає не просто зовні представлена предметна діяльність дорослих, а внутрішні зв'язки між ними, суспільний розподіл праці та взаємо обмін результатами діяльності; позиція кожного дорослого у широкому соціальному контексті та координованість цих позицій різних людей [24].

Гра є як засобом формування певних мотивів у дитини, так і мотивом безпосередньо, оскільки вона за своєю природою не спрямована на досягнення певної об'єктивної мети. [26].

У колективній рольовій грі відбувається засвоєння дитиною соціальних норм, формування у неї моральних суджень, розвиток кооперації і співробітництва, що сукупно сприяють формуванню про соціальних мотивів, спрямованих на позитивну, соціально корисну поведінку.

На розвиток особистості дитини гра впливає позитивно, оскільки через неї вона пізнає поведінку і взаємини дорослих людей, які стають зразком для її поведінки. У грі дитина набуває основних навичок спілкування, якостей необхідних для встановлення контактів з однолітками.

У сюжетно – рольовій грі, діти самостійно визначають її сюжет та зміст, які зумовлюють основні лінії розгортання гри за певним задумом дітей. Сюжет є важливою структурою сюжетно – рольової гри. Сюжет визначається тим колом явищ дійсності, які знаходять відображення у грі. За тим, які сюжети розігрують діти, вихователь може скласти досить повне уявлення про зміст досвіду дитини, про умови її виховання у сім'ї, значущі моменти її життя.

У сюжеті ігор переплітаються спогади про реальні події життя дітей та елементи з казок, кінофільмів і мультфільмів. В іграх все більше сюжетів соціального характеру, де зображуються відносини між людьми як носіями соціальних ролей, де моделюється вирішення складних етичних проблем.

На межі раннього та дошкільного віку сюжет виникає на основі іграшок та предметів, які є у розпорядженні дітей, то у середньому дошкільному віці діти починають планувати сюжет, підбираючи для його втілення необхідні іграшки та атрибути. Від сюжету, який складається з кількох разового повторення певної модельованої ситуації діти переходять до сюжетів, утворених з однієї – двох сюжетних ліній, у грі вирізняються певні етапи, не однорідні за змістом [43].

Змістом гри є той момент дійсності й відносин між дорослими, що виділяється у відповідній сфері дійсності як найбільш значущий у розумінні дітей.

Дошкільник вирізняє як суттєве, головне у певній ситуації та переносить його у гру, свідчить про міру його інтелектуального розвитку, про особливості розуміння ним ситуацій дорослого життя людей. Дошкільник за зовнішніми діями і атрибутами все частіше відкриває глибинні соціальні відносини. Сюжетно – рольова гра дозволяє малюку зрозуміти мотиви трудової діяльності дорослих, розкриває її суспільне значення. Якщо спочатку у виборі ролі головне місце займає її зовнішня привабливість, то в процесі гри розкривається соціальна користь цієї ролі. Тепер дитина розуміє, що вихователь виховує дітей, лікар їх лікує тощо [43].

У грі можна не лише формувати самооцінку, а й розвивати її регулятивну функцію. З усієї сукупності чинників, діючих формування відносини особистості у процесі діяльності, можна назвати дві групи, найістотніших: по–перше, досягнення та його самооцінка, і навіть співвіднесення своєї оцінки з "суспільною оцінкою і оцінкою тими членами колективу, думка яких за певним для особистості критерієм є значимим; по – друге, ставлення іншим людям, партнерів у спільної прикладної діяльності, до людини як особистості [25].

Причина неадекватною оцінки у тому, що дошкільнику, особливо молодшому, дуже важко відокремити свої вміння від власної особистості цілому. Він визнати очевидно: він щось зробив чи робить за інших дітей, отже визнати, що він взагалі гірше однолітків. Тому старший дошкільник, розуміючи, що зробив чи зробив щось погано, часто вже не у це визнати. Він розуміє, що хвастати негарно, але прагнення слугувати гарним, виділитися серед інших дітей бо так, що вона часто йде викрути, щоб побічно висловити своє перевага. Великі можливості у формуванні в дитини педагогічно доцільною самооцінки має гра [27].

У процесі гри діти навчаються правилами доброго тону, у яких культивується культура спілкування. Саме грі прищеплюється закладається основа шанування собі як до постаті і поняття, що повагу має кожен.

Гра сприяє виявлення творчі здібності та розвитку особистісну – творчого потенціалу, формуванню адекватної самооцінки, розвитку вміння приймати самостійних рішень, формуванню навичок саморегуляції і корекції емоційної сфери.

Рольова поведінка закріплюється за допомогою встановлення правил гри. Нездатність дитини виконувати роль водночас означає невиконання правил гри, які засуджуються однолітками, вони відмовляються продовжувати таку гру. Відлучення дитини від гри служать орієнтуючим фактором: дитина намагається виконати вимоги однолітків, щоб бути прийнятою у гру. А щоб бути прийнятою у гру, необхідно діяти за правилами, тобто дитина змушена підпорядковувати свої бажання, безпосередні імпульси вимогам оточуючих.

Таким чином, ставлення дитини до правил протягом дошкільного віку зазнає глибоких змін. Реалізація задуму гри, розгортання її сюжетних ліній відбувається шляхом виконання учасниками гри ігрових дій відповідно до вибраних ними ролей.

Таким чином, увага у дитячих іграх переноситься з процесу відтворення дій дорослого, характерних для певної їхньої функції, на моделювання взаємин між ролями в усій їхній складності. Зростає кількість моментів спілкування між ролями, під час якого вирішуються різноманітні проблеми взаємовідносин: кому відвести «доньку» до дитячого садка — татові мамі; «синок» не хоче їсти обід — «мама» його вмовляє, переконує тощо [43].

Особливістю гри є те, що займатися нею спонукає дітей інтерес не до результату, а до процесу діяльності. Цим гра істотно відрізняється від інших видів діяльності (праці, навчання), які в основному спрямовані на досягнення того чи іншого результату (виготовлення певного продукту, одержання певних знань

тощо).

Гра виробляє у дитини вміння виділяти в навколишньому істотне, характерне, допомагає їй глибше і повніше усвідомити явища дійсності. Гра сприяє розвитку творчої уяви, яка є необхідною для наступної навчальної і трудової діяльності дитини. Гра формує у дітей вольові якості: вміння підпорядковувати свої дії певним правилам, погоджувати свою поведінку із завданнями цілого колективу. Нарешті, в грі дитина засвоює моральні норми й правила поведінки, які відіграють вирішальну роль у формуванні її особистості.

2.3 Розвиток самооцінки дітей від залежності батьківського виховання

У дошкільному віці розпочинається формування особистості, здійснюється воно під впливом дорослих.

– Потребово – мотиваційна сфера. У цьому віці домінуючою потребою є: потреба в ігровій діяльності; потреба у рухах; потреба в зовнішніх вираженнях. На початку віку в поведінці дитини ще не сформована ієрархічна система мотивів дитина діє під впливом безпосередніх спонук, що надає її поведінці безпосереднього характеру. Під керівництвом дорослого в процесі ігрової навчальної діяльності дитина починає певним чином управляти власною поведінкою тобто у неї розвивається наприкінці віку супідрядність мотивів тобто їх ієрархічність.

– Моральна сфера. У дошкільному віці під керівництвом дорослих починає оволодівати моральними нормами (що добре, що погано). У цьому віці вона вже здатна оцінити певні свої вчинки та вчинки інших людей з позицій моральних норм, але через недостатній життєвий досвід вона постійно звертається до дорослих з метою підтвердження правильної оцінки нею певних вчинків. З позиції цих норм.

– Сфера самосвідомості. У дошкільному віці продовжується формування самосвідомості дитини. У цьому віці розвивається її самооцінка. Дитина здатна оцінювати окремі свої вчинки, як правило спостерігається завищена самооцінка, що спричинено бідним досвідом.

Самооцінку з раннього дитинства формує виховання. Низька самооцінка не дає здібностям дитини повністю розкритися. А надто високу думку про себе може бути небезпечним: дитина буде приписувати собі неіснуючі достоїнства і нереальні перспективи, а потім, у майбутньому, страждати, коли життя почне все розставляти на свої місця. Часто батьки придумують, яким повинен бути дитина в ідеалі, а, коли він не відповідає їхнім мріям, дорікають його за це, не помічаючи достоїнств, які просто не були включені в їх, батьківські, плани.

Тому, щоб у дитини не виховалося низької самооцінки і відчуття ущербності, не варто покладати на нього якихось величезних надій, щоб згодом не прийти до розчарування. І, навпаки, потрібно старанно помічати гідності, відкривати в дитині йому притаманні риси. Похвала і критика теж повинні мати розумне співвідношення: не можна все, що робить дитина, беззастережно хвалити, але й лаяти за все підряд - теж не варто. Якщо критика буде перевищувати похвалу, то дитина почне уникати спілкування з батьками. І, критикуючи дитину (якщо є в цьому необхідність), потрібно знайти, за що його можна похвалити, наприклад, за самостійність, за розум, силу волі. Більш того, в кінці розмови потрібно висловити щирю надію, що дитина зрозуміла критику і швидко все виправить. Особливо акуратно потрібно поводитися з дітьми, якщо їх двоє і більше. Є батьки, які відверто порівнюють дітей, ставлять одного іншим у приклад. Звичайно, це відбивається на самооцінці дітей, викликає у них почуття заздрості, сумнів у батьківській любові і відверту неприязнь до того, кого постійно звеличують [28, 67].

М.І. Лісіна прослідкувала розвиток самосвідомості дошкільників у залежності від особливостей сімейного виховання. Діти з точними уявленнями про себе виховуються в сім'ях, де батьки приділяють їм досить багато часу; позитивно оцінюють їх фізичні та розумові дані, але не вважають рівень їх розвитку вищим, ніж у більшості ровесників; прогнозують гарну успішність у школі. Цих дітей часто заохочують, але не подарунками; карають, в основному, відмовою від спілкування. Діти із заниженими уявленнями про себе ростуть в сім'ях, в яких з ними не займаються, але вимагають слухняності; низько оцінюють, часто докоряють, карають, іноді при сторонніх; не чекають від них успіхів у школі і значних досягнень у подальшому житті. Дітей із завищеними уявленнями про себе в сім'ях вважають більш розвиненими, ніж їх ровесників; часто заохочують, в тому числі подарунками, хвалять при інших дітях і дорослих і рідко карають. Батьки впевнені у тому, що в школі вони будуть відмінниками. Таким чином, дошкільник бачить себе очима близьких дорослих, які його виховують. Якщо оцінки і очікування в сім'ї не відповідають віковим та індивідуальним особливостям дитини, її уявлення про себе будуть викривленими.

Ще одна лінія розвитку самосвідомості – усвідомлення своїх переживань. Не лише в ранньому віці, але і в першій половині дошкільного дитинства, дитина, маючи різноманітні переживання, не усвідомлює їх. Її емоції та почуття можна було б передати так: "мені радісно", "мені засумувалось". В кінці дошкільного віку дитина орієнтується в своїх емоційних станах і може виразити їх словами: "я радий", "я засмучений", "Я сердитий".

Для цього періоду характерна статева ідентифікація: дитина усвідомлює себе як хлопчика чи дівчинку. Діти оволодівають уявленнями про відповідні стилі поведінки. Більшість хлопчиків намагаються бути сильними, сміливими, мужніми, не плакати від болю або образи; багато дівчаток – акуратними, діловитими в побуті і м'якими або кокетливо – вередливими у спілкуванні.

До кінця дошкільного віку хлопчики і дівчатка грають не в усі ігри разом, у них з'являються специфічні ігри – тільки для хлопчиків і тільки для дівчаток.

Починається усвідомлення себе в часі. В старшому дошкільному віці дитина пам'ятає себе в минулому, усвідомлює в теперішньому та уявляє себе в майбутньому: "коли я був маленький", "коли я виросту великий" тощо. [29]

Таблиця 2.1

Розвиток самооцінки дітей в залежності від особливостей виховання

Діти з адекватною самооцінкою	Діти з завищеною самооцінкою	Діти з заниженою самооцінкою
Батьки приділяють дитині достатньо багато часу	Батьки приділяють дитині дуже багато часу	Батьки приділяють дитині дуже мало часу
Оцінюють позитивно, але не вище, ніж більшість однолітків	Оцінюють високо, більш розвиненим, ніж більшість однолітків	Оцінюють нижче, ніж більшість однолітків
Часто заохочують (не подарунками)	Дуже часто заохочують (в тому числі подарунками)	Не заохочують
Карають у вигляді відмови від спілкування	Рідко карають	Часто карають, дорікають
Адекватно оцінюють фізичні та розумові дані	Дуже високо оцінюють розумові дані. Хвалять за інших.	Низько оцінюють
Прогнозують хороші успіхи в школі	Очікують відмінних успіхів у школі	Не очікують успіху в школі і в житті

Зміни у розвитку самооцінки дошкільника значною мірою пов'язані з розвитком мотиваційної сфери дитини. У процесі розвитку особистості дитини змінюється ієрархія мотивів. Дитина переживає боротьбу мотивів, приймає рішення, потім відмовляється від нього в ім'я вищого мотиву. Те, які саме мотиви виявляються провідними в системі, чітко характеризують особистість дитини.

Почуття обов'язку зароджується під впливом тієї оцінки, які дають дорослі вчинку, здійсненого дитиною. У сім'ях, в яких позитивно оцінюють особистість дитини, виявляють віру в її можливості, звертають увагу на досягнення, не

перебільшуючи їх при цьому, поважають її думку, надають підтримку, у неї формується висока самооцінка. У майбутньому вона зможе ставити перед собою конкретні завдання і виконувати їх.

Вплив батьків на становлення особистості дитини відбувається не тільки прямим, а й опосередкованим способом. Особистість формується шляхом навчання та ідентифікації (оточення) зі значущими людьми. У нормі дівчатка ідентифікують себе з мамою, а хлопчики - з татом. Наслідком ідентифікації є інтроекція, тобто «вбирання» в себе цінностей, установок, рис характеру когось із батьків дитина засвоює його способи поведінки, тобто починає поводитися подібним чином. Спостерігаючи за поведінкою близьких дорослих, дитина вчиться бути чуйною, альтруїстичною, чи, навпаки - агресивною, злою. Ставлення батьків до сусідів, друзів, до роботи, грошей фіксується в сфері психіки дитини, чого вона не усвідомлює, але поступово це стає її ставленням. Система цінностей і норм поведінки формується через спостереження й моделювання поведінки батьків. Однак не треба вважати, що дитина – це «чиста дошка», на якій під впливом соціуму «пишуться» характеристики особистості [30, 27].

Самооцінка дитини має сильне емоційне забарвлення, залежить від схвалення дорослих. У процесі спілкування розвивається потреба дитини в довірі до дорослих і здатність відчувати їх емоційний стан. Дорослий для дитини – джерело інформації, фактор формування емоційної стабільності, відкритої комунікативної позиції у ставленні до інших і світу взагалі. Оцінюючи навіть своїх друзів, дитина просто повторює думку, яку вона почула про них від дорослих. Аналогічно це відбувається і при само оцінюванні – «Я хороший, тому що так каже мама».

Дослідження батьківських стосунків вказують, що на становлення самооцінки дитини впливають установки батьків на її прийняття та демократичні взаємини батьків з дитиною.

Діти батьків з такими установками показують прискорений інтелектуальний розвиток, оригінальність, емоційну впевненість, хороший самоконтроль. Діти авторитарних батьків, як правило, бувають емоційно нестабільними, неслухняними, агресивними. Великого значення у становленні самооцінки дитини дошкільного віку мають педагогічні оцінки з боку працівників дошкільного закладу. Тому наступний чинник, який впливає на становлення самооцінки це вихователь

Розвиток почуття сорому, ніяковості пов'язаний із зростанням їх морального досвіду й самосвідомості. У малюка осуд вчинку викликає страх перед покаранням, збентеження і незадоволення собою. У дошкільному віці осуд стає внутрішнім, вчинене неподобство супроводжується зниканням, навіть уявлення про негідний вчинок викликає почуття сорому. Деякі діти, ніяковіють через невпевненість, занижену самооцінку, надмірну чутливість до критичних зауважень. У них соромливість може стати рисою характеру.

Важливими для формування моральних почуттів дітей є уявлення про позитивні зразки поведінки. Наявність їх дозволяє дитині передбачати емоційні наслідки вчинку, переживати задоволення від схвалення своєї поведінки або невдоволення від негативного її оцінювання. Таке передбачення є вирішальним у формуванні моральної поведінки. Почуття самолюбства, гордощів, власної гідності, сорому стають мотиваційними компонентами моральних якостей особистості.

Самооцінка дітей формується на основі оцінних суджень дорослих.

Самооцінка — судження людини про наявність у неї якостей, характерних для певного еталону, зразка.

Вона постає як вияв само оцінного ставлення до себе людини, як результат аналізу, порівняння, синтезу. Будучи основним структурним елементом самосвідомості особистості, особливу роль відіграє у саморегулюванні поведінки та діяльності.

Суттєвою якісною характеристикою самооцінки є ступінь самокритичності. У цьому процесі діти спершу засвоюють і послуговуються оцінною думкою дорослого, потім вона стає власним переконанням. З віком об'єктивність самооцінки зростає. Вони схильні до самоствердження перед дорослими, товаришами, а також перед самими собою, що є серйозною проблемою для батьків і вихователів [31]

З першого погляду багатьом людям начебто властива позитивна самооцінка. Але це не завжди так. Одна з трагедій нашого часу полягає в тому, що багато лідерів, вчителі, винахідники, художники – люди, що внесли величезний вклад до розвитку людства, – страждають від низької самооцінки.

Низька самооцінка має багато форм і проявів. Вони можуть бути описані як засоби і звички, які ми виробляємо для того, щоб вислизнути від вимог повсякденного життя. Це алібі, що дозволяє нам тимчасово уникнути зустрічі з реальністю. Згубна сила наших пристрастей прямо пов'язана з відчуттям неповноцінності і страхом перед самим собою. Розвиток і стимуляція оціночної діяльності у дитини, відбувається за допомогою становлення дорослого, це відбувається, якщо дорослий висловлює своє ставлення до навколишнього, організовує діяльність дитини, сприяє накопиченню досвіду індивідуальної діяльності, ставлячи завдання, та показує способи її вирішення. Показує зразки діяльності і тим самим дає дитині критерії правильності її виконання, організовує спільну з однолітками діяльність, яка допомагає дитині побачити в ровесниках особистість, рахуватися з його інтересами, а також переносити в ситуації спілкування з однолітками зразки діяльності та поведінки дорослих.

Підтримка проявів самостійності це важлива умова формування адекватної самооцінки дітей старшого дошкільного віку. Поява ініціативи у дитини і елементарного планування, прагнення до отримання задуманого результату критерієм прояви самостійності у старших дошкільників, а разом з цим розвитку адекватної самооцінки.

Вихователям і батькам необхідно допомагати дитині активізувати інтерес до предметів, коригувати задум, надавати допомогу в його здійсненні.

Дитина дошкільно віку, чекає від дорослого конкретної, адекватної оцінки, підтримки своїх задумів. Оцінка говорить дитині не тільки про правильність його дій, а й про те, що його пам'ятають, його помітили, до нього ставляться уважно.

Дієвість оцінки визначається тим, наскільки вона коректно сформульована, яка її форма, зміст.

Важливо відзначити, що для досягнення адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку необхідно в рівній мірі відзначати успіхи і невдачі і відповідно їх оцінювати. Діти легко диференціюють те, що схвалюється, і те, що працюється. Вони впевнені в собі, що створює сприятливі умови для розвитку адекватної самооцінки.

Небажано заохочувати переважно успіхи, позитивні сторони, підкреслення навіть самих незначних досягнень у дітей із завищеною самооцінкою. Крім цього необхідно утримуватися від не системних і випадкових оцінок, які позбавляють дітей твердих орієнтирів у діяльності та поведінці.

У старшому дошкільному віці також важливо спочатку підкреслити успіхи, а потім тактовно і конструктивно вказати на недоліки. При виконанні зазначених умов позитивні оцінки підсилюють схвалювані форми поведінки, розширюють ініціативу дітей. А негативні відповідним чином перебудовують діяльність і поведінку, орієнтують на досягнення необхідного результату.

Ще Ш. О. Амонашвілі звертав увагою педагогів та батьків на те, що оцінка діяльності та поведінки дитини тільки тоді відіграє позитивну роль у вихованні, коли оцінка результатів діяльності відділена від оцінки, особистості дитини. Тільки демонструючи позитивне ставлення до дитини, віру, в його сили, дорослий формує тим самим у нього впевненість у собі і прагнення до успіху; звертаючи його увагу на помилки в діяльності і неправильна поведінка, вчить аналізувати себе, контролювати і правильно оцінювати свої дії. Повага до дитини, дбайливе

ставлення до його особистості лежить в основі стратегії позитивного оцінювання. Використання цієї схеми педагогами та батьками при оцінці діяльності та поведінки дітей старшого дошкільного віку забезпечує формування адекватної самооцінки, вміння аналізувати і контролювати свої дії і вчинки.

Загальні рекомендації по формуванню адекватної самооцінки і правильних уявлень про себе у дітей старшого дошкільного віку.

1) Оптимізація батьківсько дитячих відносин. Необхідно, щоб дитина росла в атмосфері любові, поваги, дбайливого ставлення до її індивідуальних особливостей, зацікавленості в його справах і заняттях, впевненості в його досягненнях; разом з тим вимогливості і послідовності у виховних впливах з боку дорослих.

2) Оптимізація відносин дитини з однолітками. Необхідно створити умови для повноцінного спілкування дитини з іншими дітьми; якщо у нього виникають труднощі у відносинах з ними, потрібно з'ясувати причину і допомогти дошкільнику придбати впевненість у колективі однолітків.

3) Розширення і збагачення індивідуального досвіду дитини. Чим різноманітніше діяльність дитини, чим більше можливостей для активних самостійних дій, тим більше в нього можливостей для перевірки своїх здібностей і розширення уявлень про себе.

4) Розвиток здатності аналізувати свої переживання і результати своїх дій і вчинків.

Завжди позитивно оцінюючи особистість дитини, необхідно разом з ним оцінювати результати його дій, порівнювати із зразком, знаходити причини труднощів і помилок і способи їх виправлення. При цьому важливо формувати у дитини впевненість, що він впорається з труднощами, доб'ється хороших успіхів, у нього все вийде.

Типові помилки дорослих :

Негативна оцінка діяльності дитини: дитині не можна говорити: «Ти не вмієш ліпити і т.д.». У цих випадках дитина не може зберегти спонукання до даного виду діяльності, втрачає впевненість у собі.

Не можна дозволяти, щоб негативна оцінка діяльності дитини поширювалася на особистість. Це блокує розвиток дитини і формує комплекс неповноцінності. Невротичний розвиток починається з переживання низької самооцінки, викликаного ставленням, впливом дорослих.

Діти дошкільного віку реагують не стільки на зміст висловлення дорослого, скільки на емоційне забарвлення, у яке вкладено ставлення до них.

Не треба порівнювати дитину з кимось іншим, її не можна нікому протиставляти, такі порівняння є, з однієї сторони, психо – травмуючими, а з іншого боку – вони формують негативізм, егоїзм і задрість.

Дорослі повинні створити таку систему взаємин з дитиною, у якій вона буде сприймати себе тільки сприятливо (як норму). Лише в цьому випадку дитина зможе нормально реагувати на чужі успіхи без зниження самооцінки.

Головна функція дорослих полягає в тім, щоб здатність соціальної адаптації дитини виходила з її можливостей. Дорослі, повинні навчитися регулювати ступінь психологічного навантаження на дитину, що не повинна перевищувати її можливостей.

У ставленні до дитини неприпустимий різкий перехід від тільки позитивних оцінок до різко негативних, від наказового тону до ласкавого задобрювання.

Виховання особистості (самооцінка):

– для того, щоб виховати особистість (правильну самооцінку), потрібно, щоб у дитини були присутні 5-ть відчуттів:

– дитина повинна відчувати захищеність, особливо вдома.

– дитина повинна навчитись радіти, що вона така є, немає нікого схожого на неї.

– дитина повинна відчувати радість, що вона належить до якоїсь групи, народу, країни.

– дитина повинна усвідомлювати, що потрібно зробити, щоб досягти своєї мети.

– дитина повинна навчитись знаходити в собі риси, вміння та навички, які в неї кращі, ніж у інших, і спиратися на них.

Формування правильної самооцінки – це наріжний камінь виховання особистості. Дитина так само, як і дорослий, повинна любити і правильно оцінювати себе. Тільки тоді вона навчиться любити інших.

2.4 Психологічні основи статево – рольового виховання самооцінки дошкільників

Формувати елементарне уявлення про статево двоїстість природи, особливості власної тіло будови.

Поведінка хлопчиків. Формувати у хлопчаків уявлення про те, що вони – майбутні чоловіки. Вчити брати на себе складні, нецікаві, але необхідні обов'язки, доручення. Виховувати силу, витривалість, уміння долати труднощі, досягати мети, бути спокійним, розсудливим, поважно поводитися з дівчатками, дорослими жінками. [56]

Поведінка дівчаток. Формувати у дівчаток уявлення про те, що вони – майбутні жінки. Вчити виконувати доручення, які пов'язані зі створенням краси, затишку. Виховувати дбайливість, ніжність, чуйність, лагідність, бажання бути привабливою.

Хлопчики та дівчатка у спільній діяльності. Вчити хлопчиків виявляти увагу до дівчаток, виховувати повагу до них, бажання надавати допомогу. Вчити дівчаток ділитися з хлопчиками враженнями від красивого та некрасивого,

доброго та злого тощо. Формувати вміння слухати одне одного, поважати думку кожного.

– Має уявлення про двоїстість природи, визначає спільне й відмінне між хлопчиком – чоловіком, дівчинкою – жінкою.

– Розвиток самосвідомості. Для хлопчаків характерною є емоційна стриманість, для дівчаток – вольовий контроль над емоціями. Простежується прояв «чоловічих» (жіночих) способів поведінки в різних ситуаціях.

Діти 5 років можуть обмежувати свої бажання, долати перешкоди, правильно оцінювати результати власних дій. В 6 років дитина може підкоряти свою увагу вимогам дорослого та усвідомлювати цю необхідність. Розвивається здатність передбачати наслідки дій. Формується почуття відповідальності за свою поведінку, елементи самоконтролю. Дитина підпорядковує свої дії меті, але привабливі обставини можуть відвернути її увагу від намірів. Здатність наслідувати позитивний еталон поведінки краще реалізується за присутності дорослого. [56]

Контролювання власної поведінки стає більш тривалим і стійким.

Впродовж старшого дошкільного віку дитина набуває здатності доволіно керувати всіма пізнавальними процесами, однак це управління відбувається досить важко.

До старшого дошкільного віку діти приймають оцінки їх поведінки та особи на віру.

В старшому дошкільному віці уявлення про себе стають більш самостійними. Зростає критичність дитячої оцінки. Однак самооцінка все ще залишається завищеною, і це є нормальним виявом психічного розвитку дитини.

В цей період формуються нові якості особистості: почуття справедливості, адекватне переживання удачі або невдачі, здатність регулювати спільну діяльність, колективізм, дисциплінованість, стриманість, відповідальність.

В сім років виникає нове утворення – усвідомлення свого соціального «Я» і зайняття дитиною певної внутрішньої позиції щодо взаємовідносин із іншими людьми. На основі внутрішньої позиції дитина прагне зайняти певне положення серед дорослих та однолітків і відстояти його.

Під впливом дорослого виникає нова форма спілкування, а саме – особистісна. Дитина хоче не просто мати увагу з боку дорослих, а й пошану, взаєморозуміння, співчуття. [56]

Яскраво виражена потреба в спілкуванні з ровесниками призводить до мимовільного порівняння себе з іншими, до наслідування дій іншого. В цей період також різко зростає прагнення до участі в якій – небудь справі з іншими. В 6 років виникають спільноти дітей, що займаються однією діяльністю, грою (3- 4 дітей, іноді в хлопчаків – 8-9 осіб). Виявляються елементарні форми групової солідарності. Діти починають вирізняти особисті властивості однолітків: « дуже добрий», « гарно стрибає» тощо. [56]

Під впливом засвоєння норм і правил формуються етичні еталони поведінки.

Основним джерелом інформації дитини про себе є оточуючі люди, які також допомагають їй усвідомити статеву належність. Наприкінці раннього дитинства відбувається ідентифікація дитиною себе зі статтю. Однак вона ще не знає, яким змістом наповнені слова "хлопчик" і "дівчинка".

Дорослі свідомо або несвідомо допомагають дитині опанувати її статеву роль відповідно до загальноприйнятих стереотипів, прищеплюючи зразки статевої – рольової поведінки хлопчика чи дівчинки.

Хлопчикам дозволяють більше проявів агресивності, заохочують активність, ініціативність, витримку ("Не плач. Ти не дівчинка. Ти – чоловікі"); від дівчаток чекають ніжності, чуйності й емоційності ("Не бийся, не лазь по огорожі і деревах. Ти - дівчинка!"). Орієнтація дитини на статеву роль відбувається здебільшого в сім'ї.

Стереотипи чоловічої і жіночої поведінки дитина засвоює через безпосереднє спостереження за поведінкою чоловіків і жінок, а також через твори мистецтва. До 3-х років малюк зауважує зовнішні відмінності чоловіків і жінок у манері поведінки, в одязі. Часто індивідуальні особливості поведінки чи зовнішності людини він сприймає як ознаки певної статі. Після 3-х років діти розуміють, що стать не змінюється з часом, зі зміною одягу, зачіски, роду занять тощо. Дитина наслідує не лише форми поведінки дорослих своєї статі, а й шкідливі звички, які іноді починає вносити у сюжети ігор [26].

У дошкільному віці зароджуються і розвиваються відмінності у спрямованості спілкування хлопчиків і дівчаток, доброзичливість до дітей своєї статі: хлопчик частіше обирає хлопчиків, а дівчатка – дівчаток. Розвивається усвідомлення себе як хлопчика або як дівчинки. Граючись, діти часто групуються за ознакою статі. В іграх проявляється емоційність дитини, відпрацьовуються варіанти чоловічої і жіночої ролі форм поведінки. У рольовій грі хлопчик, наслідуючи чоловіків, обирає роль шофера, космонавта, моряка; дівчинка – лікаря, вихователя, перукаря. Дівчатка швидше і легше пристосовуються до нової ситуації, ніж хлопчики.

Інтереси хлопчиків зосереджені на техніці, іграх – змаганнях, у яких можна реалізувати своє прагнення до перемоги, лідерства. Вони визнають лідерами сильних, сміливих та ініціативних однолітків. Водночас дівчатка надають перевагу міжособистісним стосункам з веселими, поступливими ровесницями з м'якою вдачею.

Статева належність дітей також проявляється у виборі іграшок, який відображає розрізнення дитиною специфіки чоловічої і жіночої діяльності: уже на 4-му році життя хлопчики вибирають для ігор машини, кубики, інструменти; дівчатка – ляльки, посуд. У хлопчиків спостерігається більший розвиток технічних навичок, у дівчаток – побутових.

До кінця дошкільного віку діти усвідомлюють незворотність статевої належності і починають відповідно будувати свою поведінку. У них виникають своєрідні індивідуалізовані ставлення до деяких ровесників іншої статі. Наприклад, хлопчик може відчувати радість, хвилювання, побачивши дівчинку. Дорослі повинні уважно ставитись до почуттів дитини, не дозволяючи собі іронії або поблажливої зарозумілості. Водночас не слід і захочувати дитячу закоханість, краще переключити увагу дитини на інші сфери, які можуть зацікавити її. Пізнавальний інтерес до повсякденного життя людей і міжособистісних стосунків чоловіків і жінок відображається у дитячих розмовах про любов, одруження і народження дітей.

Усвідомлення статевої належності виникає в дитини у зв'язку з її загальними пізнавальними інтересами, коли вона починає цікавитися будовою власного тіла та інших людей. Воно включається у структуру образу Я. Дитина, чуючи від дорослих: "ти – хлопчик" або "ти – дівчинка", переосмислює ці найменування у зв'язку зі своїми статевими особливостями. Її безпосередньо цікавить власне тіло, статеві органи, вона ніяковіє при оголенні перед іншими людьми. У результаті виховного впливу у неї з'являється почуття ніяковості, сором'язливості.

Здебільшого сучасні діти рано розрізняють ознаки тіла хлопчика і дівчинки, засвоюють ставлення дорослих до оголеного тіла. Батьки, які ніяковіють під час перевдягання у присутності дитини, передають їй своє почуття ніяковості, і навпаки – природна поведінка формує спокійне сприйняття оголеного тіла.

Деяких дітей збуджує вид оголених батьків, вони проявляють спрямований інтерес до нього. Інтерес до статевих органів також може виявлятися у малюнках, де діти зображують їх [26].

Однак багато дітей дошкільного віку не знають про фізичні відмінності людей, не бачать їх, не сприймають відмінностей статі, дивлячись на оголену натуру, навіть коли їм пропонують уважно роздивитися її, щоб правильно зобразити. Деякі діти, вперше побачивши оголених ляльок, відразу звертають

увагу на відмінності в їхньому фізичному вигляді. Одні з них спокійно сприймають це, інші, соромлячись, опускають очі. Чим старші діти, тим сильніше вони переживають почуття сорому внаслідок споглядання оголених ляльок (відвертаються, закривають очі руками, не хочуть малювати запропоновану їм натуру).

Процес статевої самоідентифікації дитини представники наукових шкіл пояснюють по – різному. У тлумаченні цієї проблеми домінують такі теорії:

а) теорія ідентифікації. Її представники основними вважають психологічні механізми цього процесу, підкреслюють роль емоцій і наслідування, стверджуючи, що дитина несвідомо імітує поведінку представників своєї статі;

б) теорія статевої типізації. Ця теорія ґрунтується на концепції соціального научіння, пояснює статевоу ідентифікацію дією підкріплення: батьки та інші люди заохочують маскулінну поведінку у хлопчиків; дівчатка отримують позитивне підкріплення фемінної поведінки. Спочатку дитина вчиться розрізняти диференційовані за статтю зразки поведінки, потім узагальнює цей досвід, переносить на нові ситуації, набуваючи вміння виконувати правила поведінки відповідно до своєї статі;

в) теорія самокатегоризації. Вона зосереджена на пізнавальних (когнітивних) аспектах цього процесу: дитина спочатку засвоює статевоу ідентичність, визначаючи себе як хлопчика або дівчинку, а потім намагається поводитися відповідно до статевої належності [26].

На етапі раннього дитинства відбувається первинна ідентифікація, починає вибудовуватися статева самоідентичність.

Статева самоідентичність (середньолат. *indenticus* – той самий)- усвідомлення своєї належності до статі.

Культура статевої поведінки є результатом впливу стереотипів у сім'ї і найближчому оточенні дитини. За грамотного впливу дорослих у дитини формуватиметься адекватне ставлення до статевої відмінностей і ролей, стосунків

між чоловіком і жінкою тощо. Дитина може ставити батькам і вихователям запитання про відмінності статей, походження дітей тощо [26].

Така природна допитливість повинна задовольнятися дорослими, які серйозно поставляться до запитань дітей, дотримуватимуться такту, враховуватимуть вік і психологічні особливості кожної дитини. Також ці питання діти обговорюють між собою.

Вихователь повинен знати позицію батьків щодо питань статевого виховання дітей і працювати насамперед з ними з метою подолання певних упереджень щодо цього.

Статеве виховання – засвоєння знань про взаємини статей, формування культури статевої поведінки.

Роль дорослого у формуванні психологічних основ статевого виховання дошкільників надзвичайно важлива. Оскільки від правильності побудови виховного процесу залежить статева самоідентифікація, засвоєння ролей чоловіка чи жінки, адекватне ставлення до статевих відмінностей. Провідне значення при цьому має сім'я і найближче оточення дитини, які виробляють стереотипи її поведінки [26].

До другого розділу, можна зробити висновок що, самооцінку з раннього дитинства формує виховання. Низька самооцінка не дає здібностям дитини повністю розкритися.

А надто високу думку про себе може бути небезпечним: дитина буде приписувати собі неіснуючі достоїнства і нереальні перспективи, а потім, у майбутньому, страждати, коли життя почне все розставляти на свої місця.

Самооцінка формується в процесі спілкування за такими етапами:

- а) увага з боку дорослих;
- б) співробітництво з ними;
- в) відчуття поваги з їхнього боку;
- г) взаєморозуміння.

Зміни у розвитку самооцінки дошкільника значною мірою пов'язані з розвитком мотиваційної сфери дитини. Діти в ранньому віці здійснюють вчинки за безпосередньої вказівки дорослих. Здійснюючи об'єктивно позитивні вчинки, діти не дають собі звіту в їх об'єктивної користь, не усвідомлюють свого обов'язку по відношенню до інших людей. Почуття обов'язку зароджується під впливом тієї оцінки, які дають дорослі вчинку, здійсненого дитиною. У грі можна не лише формувати самооцінку, а й розвивати її регулятивну функцію. З усієї сукупності чинників, діючих формування відносини особистості у процесі діяльності, можна назвати дві групи, найістотніших: по-перше, досягнення та його самооцінка, і навіть співвіднесення своєї оцінки з "суспільною оцінкою і оцінкою тими членами колективу, думка яких за певним для особистості критеріям значимим; по-друге, ставлення іншим людям, партнерів у спільної прикладної діяльності, до людини як особистості. Гра сприяє виявлення творчі здібності та розвитку особистісну – творчого потенціалу, формуванню адекватної самооцінки, розвитку вміння приймати самостійних рішень, формуванню навичок саморегуляції і корекції емоційної сфери.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАТЕВО – РОЛЬОВИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМООЦІНКИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

3.1 Програма емпіричних методів дослідження

Дослідження проводилися у дитячому садочку - дошкільний навчальний заклад (ясла-садок) № 159 "ТЕРЕМОК, у середній та старшій групі. Кількість: 1 група 32 дитини, 2 група 33 дитини.

Дослідження статево – рольові особливості самооцінки дітей дошкільного віку визначалися за допомогою наступних методик: вивчення самооцінки дитини за допомогою методики "Драбина", (За Т.Д. Марцинковський), визначення емоційної самооцінки (авт. А.В.Захаров), методика самооцінки "Дерево" (авт. Д.Лампем, в адаптації Л.П. Пономаренко)

Теоретична і практична значимість вивчення самосвідомості, включаючи різні аспекти само ставлення і усвідомлення свого місця в системі соціальних зв'язків , настільки велика, що визначила необхідність використання цієї методики для діагностики самооцінки дитини.

Методика є модифікацією техніки шкалювання, представленої в графічній формі.

Мета дослідження: визначити особливості самооцінки дитини, як загального ставлення до себе.

Матеріал: намальована драбинка, фігурка чоловічка з картону, протокол, ручка.

Інструкція. Подивися на цю драбинку. Бачиш, тут стоїть хлопчик (або дівчинка). На сходинку вище (показують) ставлять хороших дітей, чим вище - тим краще діти, а на самій верхній сходинці - найкращі хлопці.

На сходинку нижче ставлять не дуже хороших дітей (показують), ще нижче - ще гірше, а на самій нижній сходинці - найгірші хлопці. На яку сходинку ти сам себе поставиш? А на яку сходинку тебе поставлять мама? батько? вихователька?

Проведення тесту. Дитині дають аркуш із намальованою на ньому сходами і пояснюють значення сходинок. Важливо простежити, чи правильно зрозумів дитина ваше пояснення. У разі необхідності слід повторити його. Після цього ставлять питання, відповіді записують.

Обробка результатів:

Сходинка 1 - завищена самооцінка

Сходинки 2, 3 - адекватна самооцінка

Сходинка 4 - занижена самооцінка

Сходинки 5, 6 - низька самооцінка

Сходинка 7 - різко занижена самооцінка

Аналіз результатів. Насамперед звертають увагу, на яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти цього віку ставлять себе на сходинку «дуже хороші» і навіть «найкращі» діти. У кожному разі це повинні бути верхні сходинки, оскільки положення на будь – який з нижніх сходинок (а вже тим більше на найнижчій) говорить не про адекватну оцінку, але про негативне ставлення до себе, невпевненості у власних силах. Це дуже серйозне порушення структури особистості, яке може привести до депресій, неврозів, асоціальності у дітей. Як правило, це пов'язано з холодним ставленням до дітей, відкиданням або суворим, авторитарним вихованням, при якому знецінюється сама дитина, яка приходить до висновку, що його люблять тільки тоді, коли він добре поводиться.

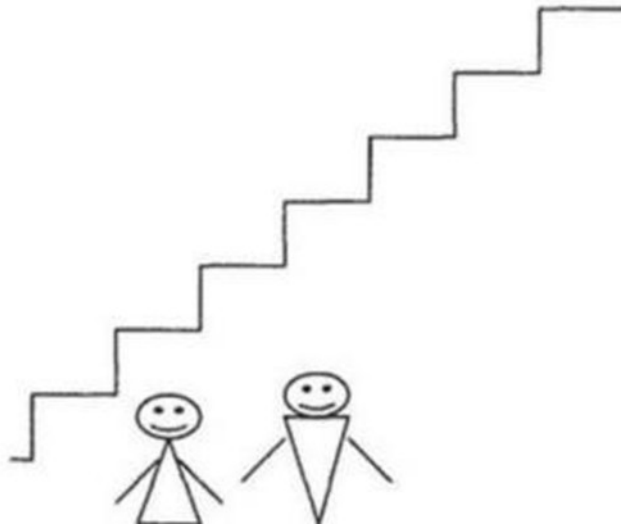
А так як діти не можуть бути хорошими постійно і вже тим більше не можуть відповідати всім домаганням дорослих, виконувати всі їхні вимоги, то, природно, діти в цих умовах починають сумніватися в собі, в своїх силах і в любові до них батьків. Також не впевнені в собі і в батьківській любові діти,

якими взагалі не займаються удома. Таким чином, як ми бачимо, крайнє зневага дитиною, як і крайній авторитаризм, постійна опіка і контроль, приводять до схожих результатів.

Саме про ставлення батьків до дитини і їхніх вимогах говорять відповіді на питання про те, куди їх поставлять дорослі – тато, мама, вихователька. Для нормального, комфортного самовідчуття, яке пов'язано з появою почуття захищеності, важливо, щоб хтось із дорослих поставив дитину на найвищу сходинку. В ідеалі, сама дитина може поставити себе на другу сходинку зверху, а мама (або хтось інший з рідних) ставить його на найвищу сходинку. При цьому діти кажуть: «Ну, я не самий хороший, зловживаю іноді. Але мама мене поставить сюди, вона адже мене любить ». Відповіді такого типу якраз свідчать про те, що дитина впевнений в любові дорослого, відчуває себе захищеним, що необхідно для нормального розвитку в цьому віці.

Ознакою неблагополуччя як у структурі особистості дитини, так і в його відносинах з близькими дорослими є відповіді, в яких всі рідні ставлять його на нижні сходинки. Однак при відповіді на запитання «Куди тебе поставить вихователька?» Приміщення на одну з нижніх сходинок нормально і може служити доказом адекватної, правильної самооцінки, особливо в тому випадку, якщо дитина дійсно погано себе веде і часто отримує зауваження від виховательки.

"Драбина", (За Т.Д. Марцинковський)

**Рисунок 3.2 Методика визначення емоційної самооцінки
(авт. А.В.Захаров)**

Інструкція: Уяви, що зображений на малюнку ряд кружечків - це люди.
Вкажи, де знаходишся ти.

Рисунок 3.3 емоційна самооцінка (авт. А.В.Захаров)

КЛЮЧ: Нормою для дитини є вказівка на третій – четвертий кружечок зліва. У цьому випадку дитина адекватно сприймає особливості свого "Я – образу", усвідомлює свою цінність і приймає себе. При вказівці на перше коло має завищену самооцінку. При вказівці на круги далі п'ятого занижену самооцінку.

Методика самооцінки "Дерево" (авт. Д.Лампем, в адаптації Л.П. Пономаренко)

Інструкція: Подивися уважно на малюнок. Перед вами лісові чоловічки. У кожного з них різний настрій, кожен зайнятий своєю улюбленою справою, кожен займає своє становище. Візьми коричневий олівець (фломастер) і розфарбуй стовбур і гілки дерева. А коли будеш розфарбовувати, уважно розглянь кожного чоловічка: де він розташований, чим зайнятий. А тепер візьми червоний олівець (фломастер) і розфарбуй того чоловічка, який нагадує тобі себе, схожий на тебе, твій настрій і твоє становище. Тепер візьми зелений олівець (фломастер) і розфарбуйте того чоловічка, яким ти хотів би бути і на чиєму місці ти хотів би перебувати.

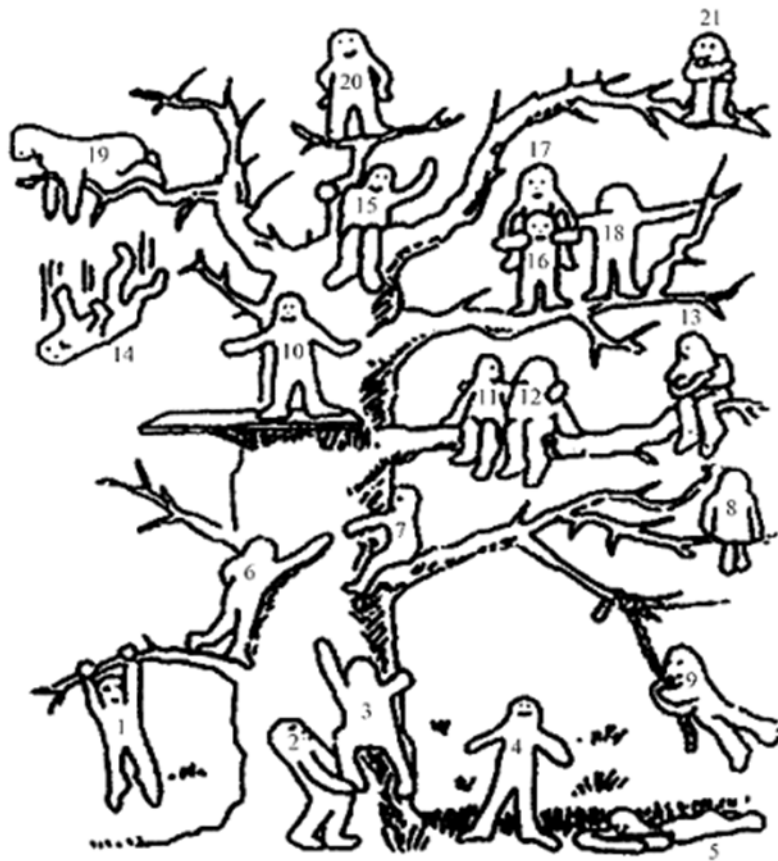

Рисунок 3.4 "Дерево" (авт. Д.Лампем)

Буває так, що деякі діти просять дозволу позначити позиції двох чоловічків. В цьому випадку не слід обмежувати їх вибір, але необхідно зафіксувати, який чоловічок був відзначений в першу чергу, який у другу, так як співвідношення цих виборів може бути достатньо інформативним.

КЛЮЧ: Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики "Дерево" проводиться виходячи з того, які позиції вибирає дитина, з положенням якого чоловічка ототожнює своє реальне і ідеальне положення, чи є між ними відмінності. Для зручності пояснення кожної фігурці присвоєно свій номер.

Таблиця 3.2

Інтерпретація результатів проєктивної методики "Дерево"

Вибір позиції №	
1, 3, 6, 7	характеризує установку на подолання перешкод
2, 19, 18, 11, 12	товариськість, дружню підтримку
4	стійкість положення (бажання добиватися успіхів, які не долаючи труднощі)
5	стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість
9	мотивація на розваги
13, 21	відстороненість, замкнутість, тривожність
8	характеризує відстороненість від навчального процесу, відхід у себе
10, 15	комфортний стан, нормальна адаптація
14	кризовий стан, «падіння у прірву».
20	часто вибирають як перспективу учні із завищеною самооцінкою і установкою на лідерство
16,17	учні не завжди розуміють як позицію «чоловічка, який несе на собі чоловічка № 17», а схильні бачити в ній людини, підтримуваного і обіймають один (чоловічком під № 17).

3.2 Аналіз результатів дослідження статево – рольові особливості самооцінки дітей дошкільного віку

Виявлення самооцінки дітей старшого дошкільного віку за допомогою методики "Драбина", (За Т.Д. Марцинковський), визначення емоційної самооцінки (авт. А.В.Захаров), методика самооцінки "Дерево" (авт. Д.Лампем, в адаптації Л.П. Пономаренко).

Результати методики "Драбина", (За Т.Д. Марцинковський)

Аналіз результатів. Перш за все, звертають увагу, на яку сходинку дитина сама себе поставила. Вважається нормою, якщо діти цього віку ставлять себе на сходинку «дуже хороші» і навіть «найкращі» діти. У кожному разі це повинні бути верхні сходинки, оскільки положення на будь – який з нижніх сходинок (а вже тим більше на самій нижній) говорить не про адекватну оцінку, а про негативне ставлення до себе, невпевненості у власних силах.

З першої групи – 32 опитаних дітей: 16 – дівчат, та 16 – хлопців. **Додаток № 1**

Виходячи з отриманих результатів, ми можемо зробити висновок про першу групу, те, що діти з завищеної самооцінки (44%), діти з адекватною самооцінкою (53%), і діти заниженою самооцінкою (3%). Вже саме це є, позитивною ознакою, хоча, виходячи з цих даних, ми не можемо судити ні про сформованість і стійкості, ні про причини саме такої самооцінки, оскільки не вивчалися дані про взаємини в родині, а також не проводилися повторні дослідження рівня самооцінки.

Таким чином, ми спостерігаємо завищену самооцінку у дітей даної групи в позиціях «Я (сам)» 14 дітей, 17 дітей – адекватна самооцінка, 1 дитина – занижена самооцінка.

У позиції «Мама» у 10 дітей – завищена самооцінка; 17 дітей – адекватна самооцінка; 2 дітей – занижена самооцінка; 2 дітей – низька самооцінка.

У позиції «Тато» завищена самооцінка спостерігається у 4 дітей; адекватна самооцінка – 22 дітей; занижена самооцінка – 2; низька самооцінка – 3 дітей

У позиції «Вихователь» - самооцінка завищена – 4 дітей; адекватна самооцінка – 24 дитини; занижена самооцінка – 1 дитини; низька самооцінка – 2 дітей.

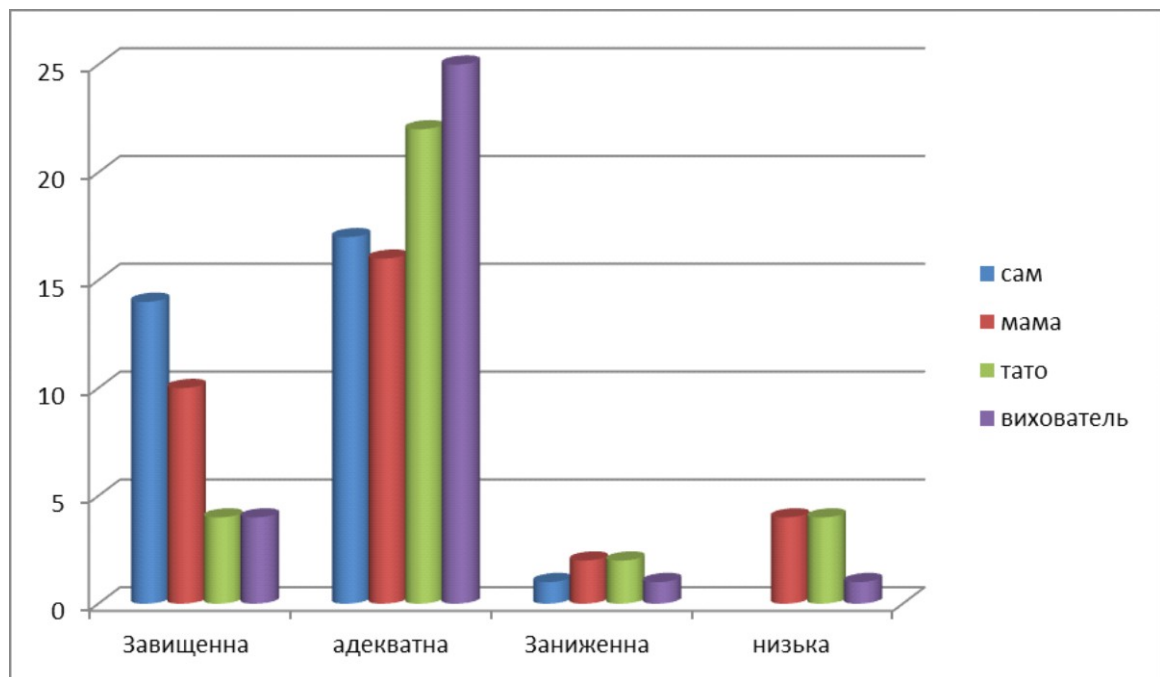

Рисунок 3.5 Результати другої групи

Результати другої групи, показує, що діти з завищеної самооцінки (24 %), діти з адекватною самооцінкою (73%), діти заниженою самооцінкою (3%), діти з низькою самооцінкою (1%). Самий найвищий показник, діти з адекватною самооцінкою саме це є, позитивною ознакою.

Таким чином, ми спостерігаємо завищену самооцінку у дітей даної групи в позиціях «Я (сам)» 8 дітей; 24 дитини – з адекватною самооцінкою, 1 дитина – занижена самооцінка. «Мама » завищена самооцінка –10 ; 23 дітей – адекватна

самооцінка; У позиції «Тато» завищена самооцінка спостерігається у 10 дітей; адекватна самооцінка – 23 дітей. У позиції «Вихователь» самооцінка завищена – 2 дітей; адекватна самооцінка – 28 дитини; занижена самооцінка – 2 дитини; низька самооцінка – 1 дитина.

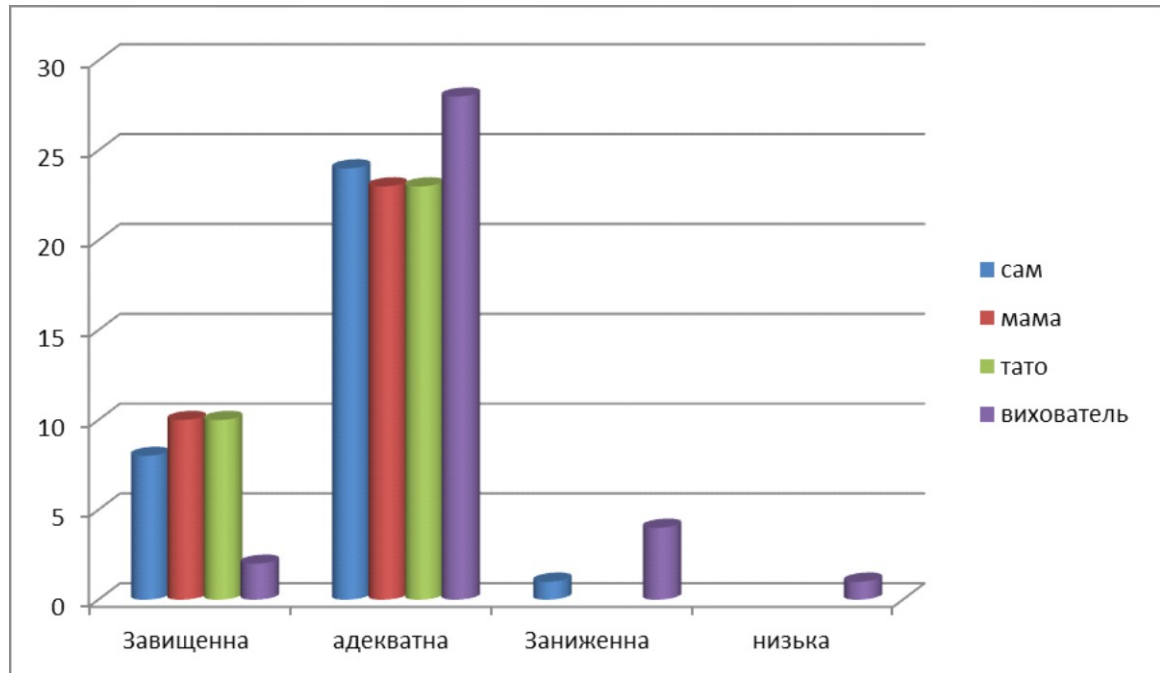
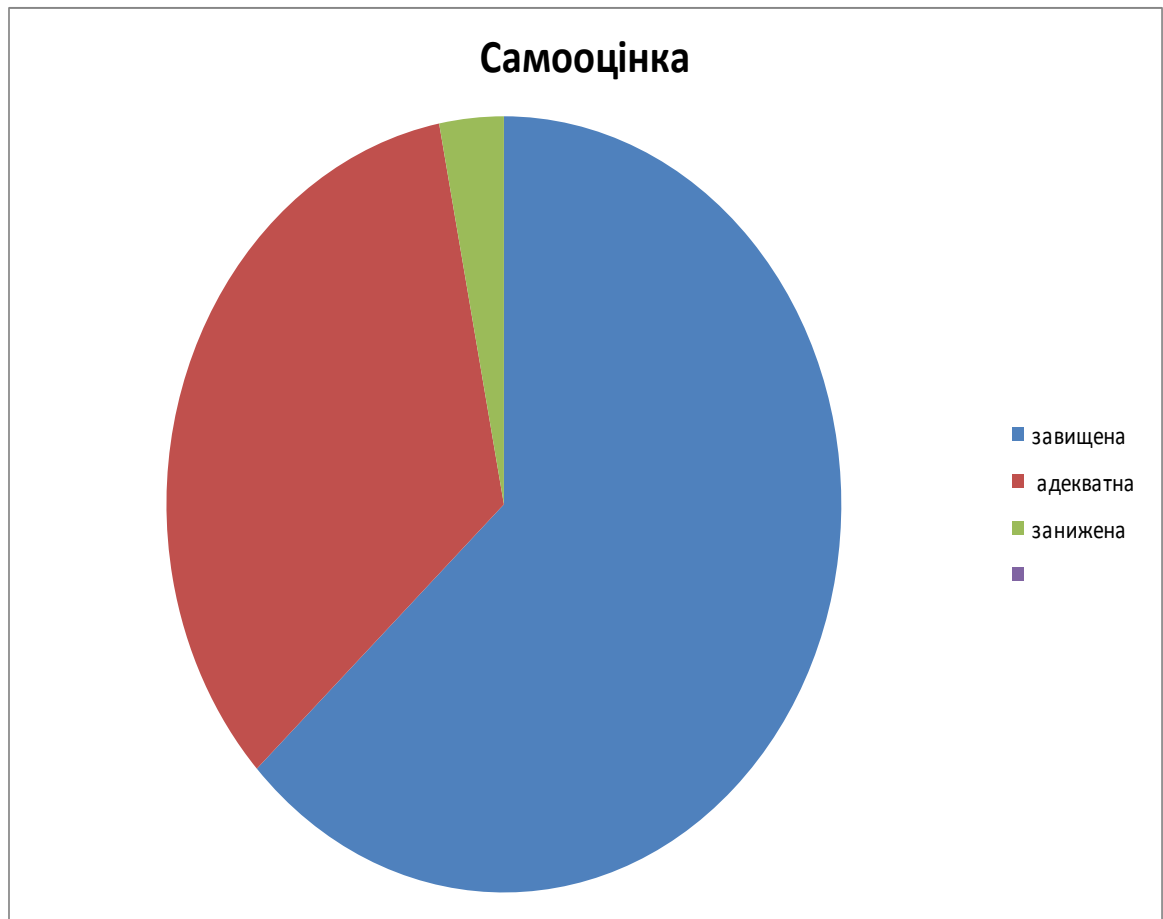

Рисунок 3.6 Рівень самооцінки

Виходячи з отриманих результатів, ми можемо зробити висновок про те, що практично у дітей 63% досить висока самооцінка. У дітей з адекватною самооцінкою 34%. Також можна говорити про необхідність з'ясування причин заниженої самооцінки у 3%, і 1% низької самооцінки.

**Рисунок 3.7 Результати методики емоційної самооцінки
(авт. А.В.Захаров)**

Нормою для дитини є вказівка на третій – четвертий коло ліворуч. У цьому випадку дитина адекватно сприймає особливості свого "Я – образу", усвідомлює свою цінність і приймає себе. При вказівці на перше коло має завищену, а при вказуванні на круги далі п'ятого занижену самооцінку. **Додаток № 3, 4.**

В результаті проведеного дослідження ми отримали наступні результати з двох груп, окремо дівчата та хлопці.. Результати дозволяють констатувати гендерну відмінність у самооцінці. Таким чином, 30% дівчаток мають завищену самооцінку, 60% адекватна самооцінка, 10% занижена самооцінка. Серед хлопчиків цей показник складає 42% завищена самооцінка, 27% адекватна самооцінка, 27% занижена самооцінка, 3% низька самооцінка.

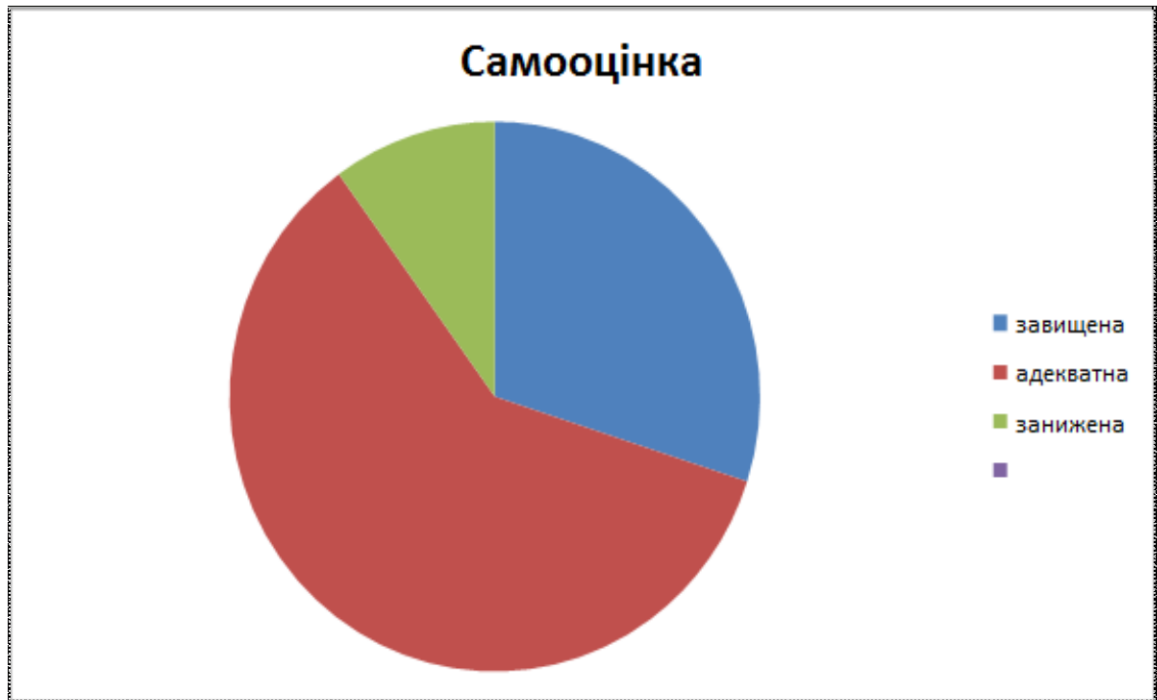

Рисунок 3.8 Дівчата 2 групи

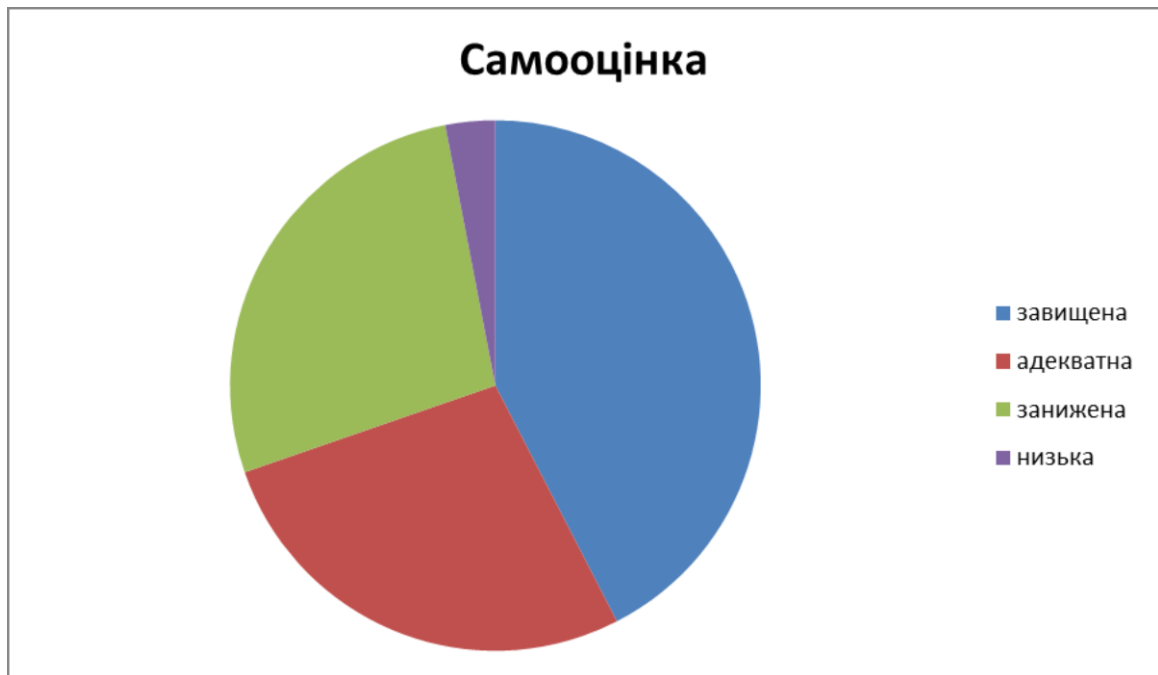

Рисунок 3.9 Хлопці 2 групи

Дослідження самооцінки дало наступні результати: першої групи – 38% завищеної самооцінки, 41% адекватної самооцінки, 22% заниженої самооцінки;

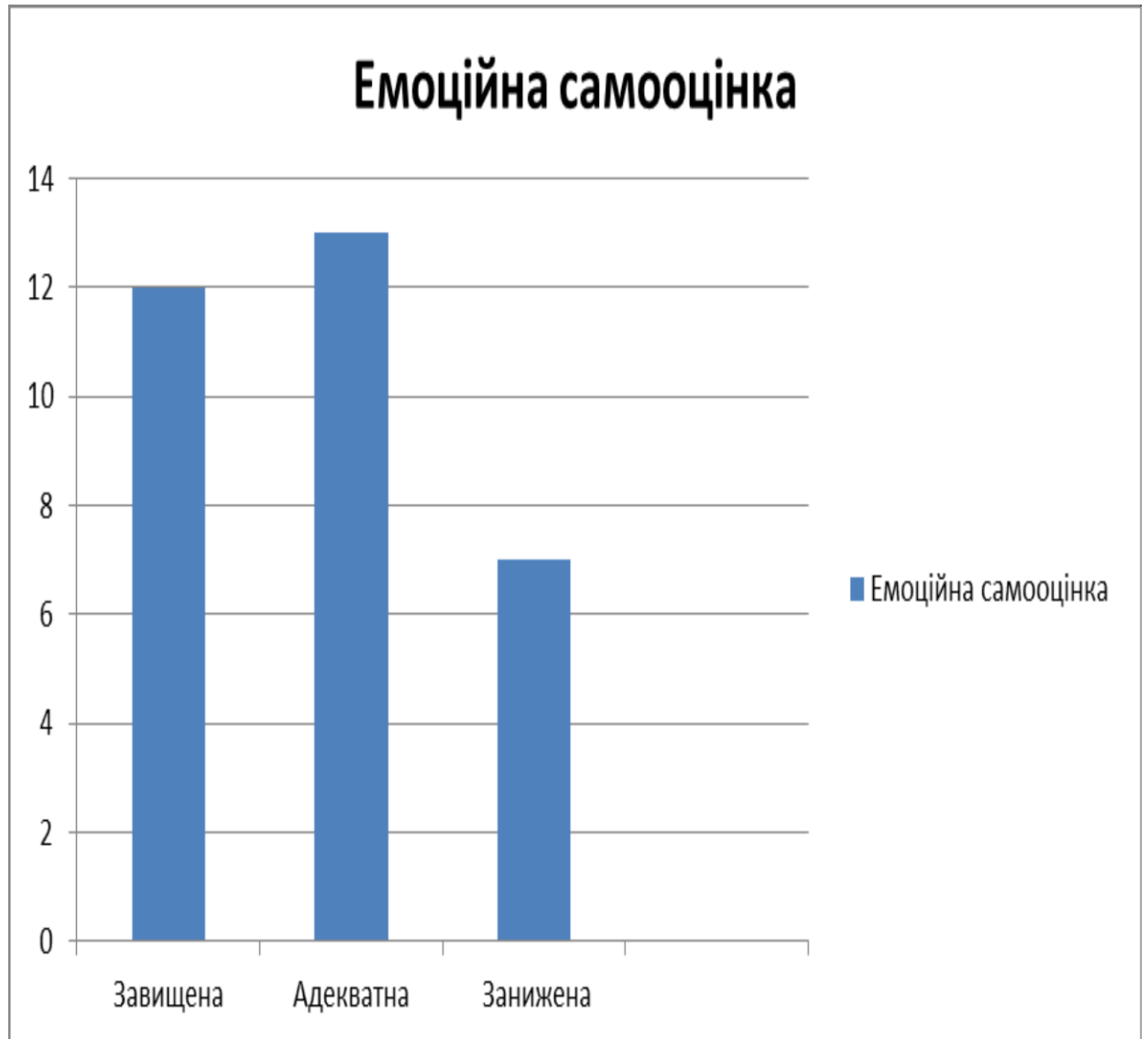

Рисунок 3.10 Емоційна самооцінка

другої групи – 33% завищеної самооцінки, 42% адекватна самооцінка, 21% заниженої самооцінки, 3% низької самооцінки.

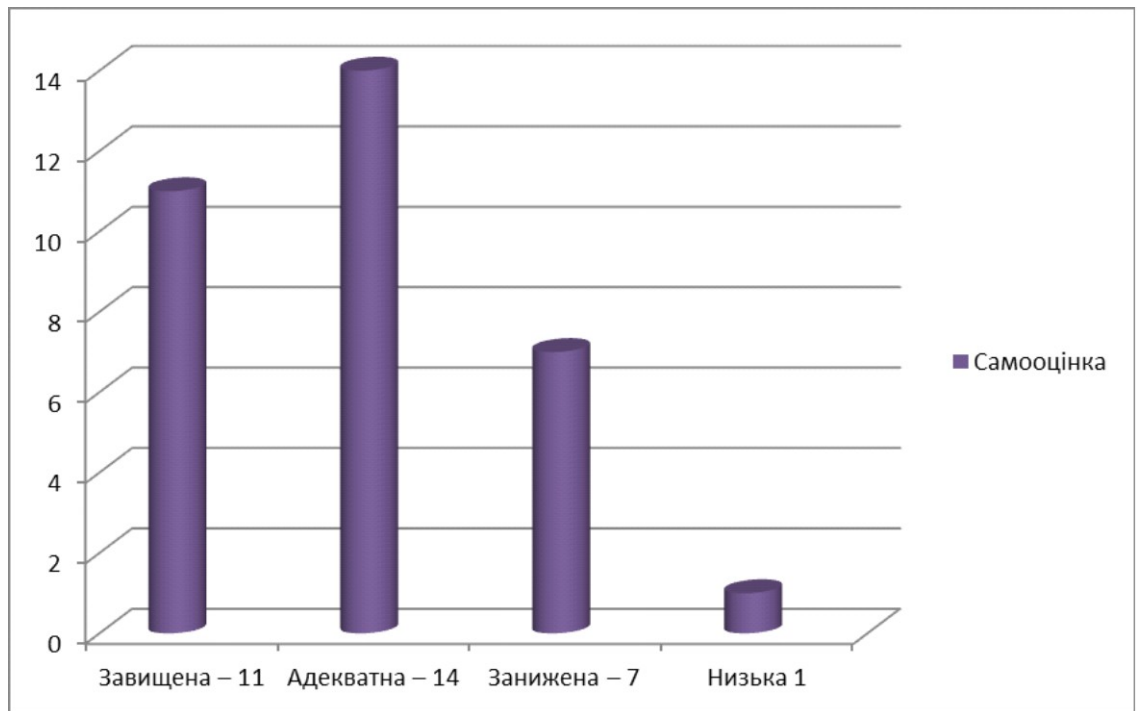

Рисунок 3.11 Результати другої групи на самооцінку

Таким чином, загальні результати дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

Діти мають високу самооцінку – 35%;

Діти з адекватною самооцінкою – 42%

Діти з заниженою самооцінкою – 22%

Діти з низькою самооцінкою – 2%

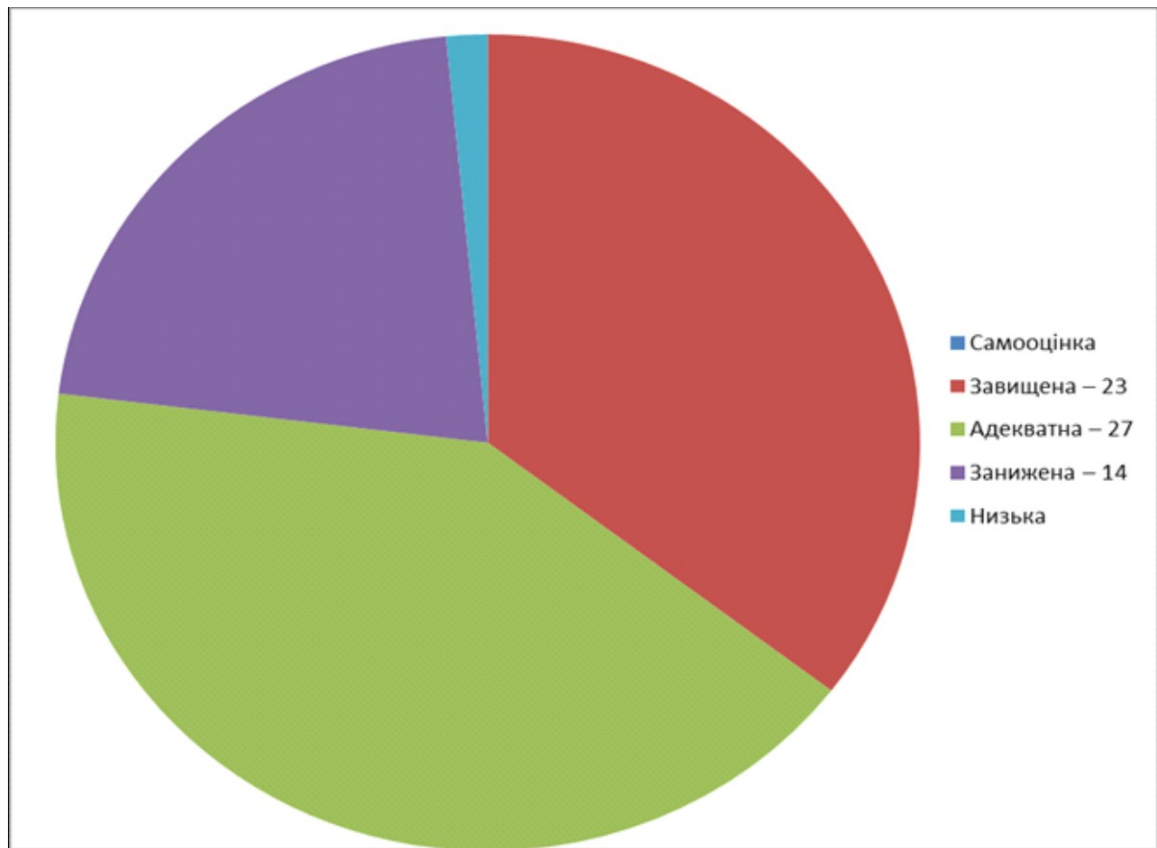

Рисунок 3.12 Методика самооцінки "Дерево"
(авт. Д.Лампем, в адаптації Л.П. Пономаренко)

Для вивчення і виявлення індивідуально – типологічних особливостей учнів була використана методика самооцінки «Дерево» (Д. лампи, в адаптації Л.П. Пономаренко).

Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики «Дерево» проводиться виходячи з того, які позиції вибирає дитина, з положенням якого чоловічка ототожнює своє реальне і ідеальне стан, чи є між ними відмінності.

Дослідження самооцінки по методиці « дерево» дало наступні результати:

На питання методики, «яким ти хотів би бути?, і « на чиему місці хотів би перебувати?» (Додаток № 5, 6.).

Перша група:

дівчата вибирають, які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 6%, уособлюють товариську і вміння дружити 6%, і хотіла бути 39%, вибирає, як правило, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 6% і 38%, характеризує фізичну слабкість, швидко стомлюваність, сором'язливість 13% і 23%, легкість і тягу до розваг 6%, вибирають замкнуті і тривожні діти 6%, добре і комфортно почувають себе в дитячому колективі 19%, асоціюють себе діти, у яких спостерігається в цей момент кризовий стан або сильний внутрішній страх 13%, підлаштовуватися під будь – яку думку 6%, завищеною самооцінкою, лідер по натурі і впевнений у собі 19%.

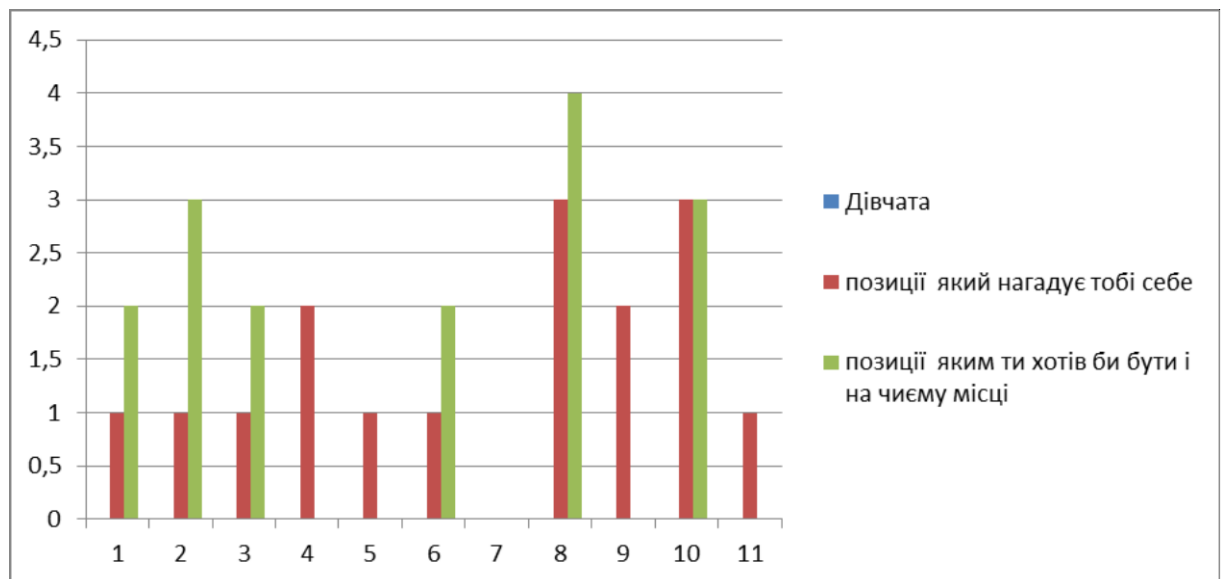

Рисунок 3.13 Результати дівчат по методиці самооцінки "Дерево"

Хлопці вибрали «яким ти хотів би бути? « на чиему місці хотів би перебувати?», які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 31% і 19%, уособлюють товариську і вміння дружити 6% і 19%, вибирає, як правило, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 13% і 13%, характеризує фізичну слабкість, швидку стомлюваність, сором'язливість 6%, вибирають замкнуті і тривожні діти 13% і 6%, добре і комфортно почувають себе в дитячому колективі 19% і 19%, із завищеною самооцінкою, лідер по натурі і впевнений у собі 19% і 6%, підлаштовуватися під будь – яку думку 13%.

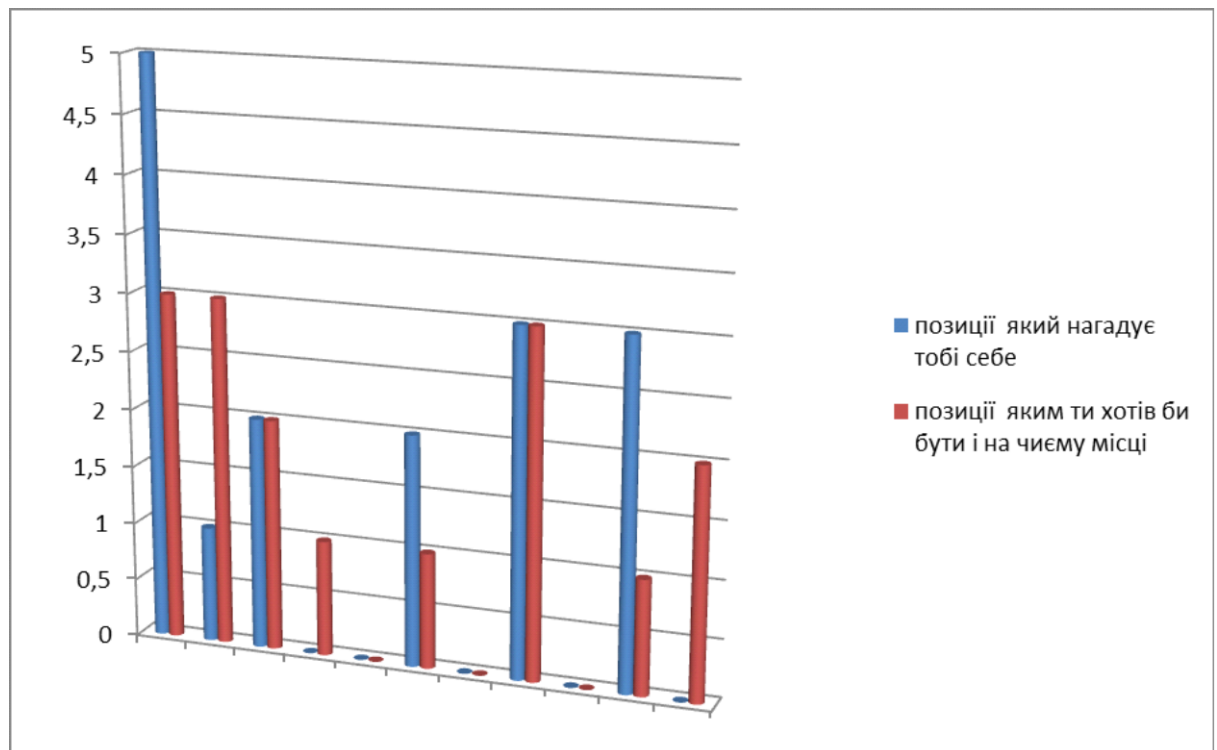

Рисунок 3.14 Результати хлопців по методиці самооцінки "Дерево"

Друга група:

Дівчата – які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 31% і 13%, уособлюють товариську і вміння дружити 13% і 19%, вибирає, як правило, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 6% і 6%, фізичну слабкість, швидку стомлюваність, сором'язливість 6% і 13%, замкнуті і тривожні діти 6% і 6%, добре і комфортно почувають себе в дитячому колективі 6% і 19%, лідер по натурі і впевнений у собі 13% і 13%, не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами дитини 19% і 13%.

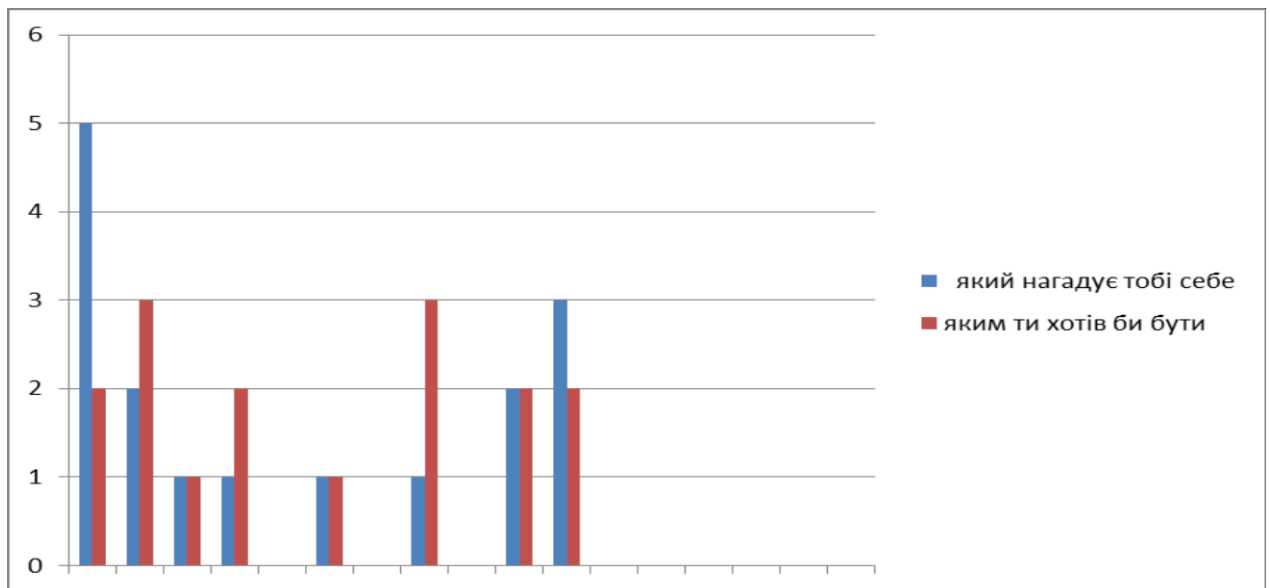

Рисунок 3.15 Результати методики другої групи дівчата «яким ти хотів би бути? « на чьому місці хотів би перебувати?»»

Хлопці вибрали «яким ти хотів би бути? « на чиему місці хотів би перебувати?», які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 19% і 12%, уособлюють товариську і вміння дружити 13% і 19%, вибирає, як правило, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 6% і 6%, фізичну слабкість, швидку стомлюваність, сором'язливість 12%, замкнуті і тривожні діти 6% і 12%, добре і комфортно почувають себе в дитячому колективі 6% і 24%, кризовий стан 19%, лідер по натурі і впевнений у собі 38% і 18%, характеризує не здатного самостійно впоратися з проблемами 6%.

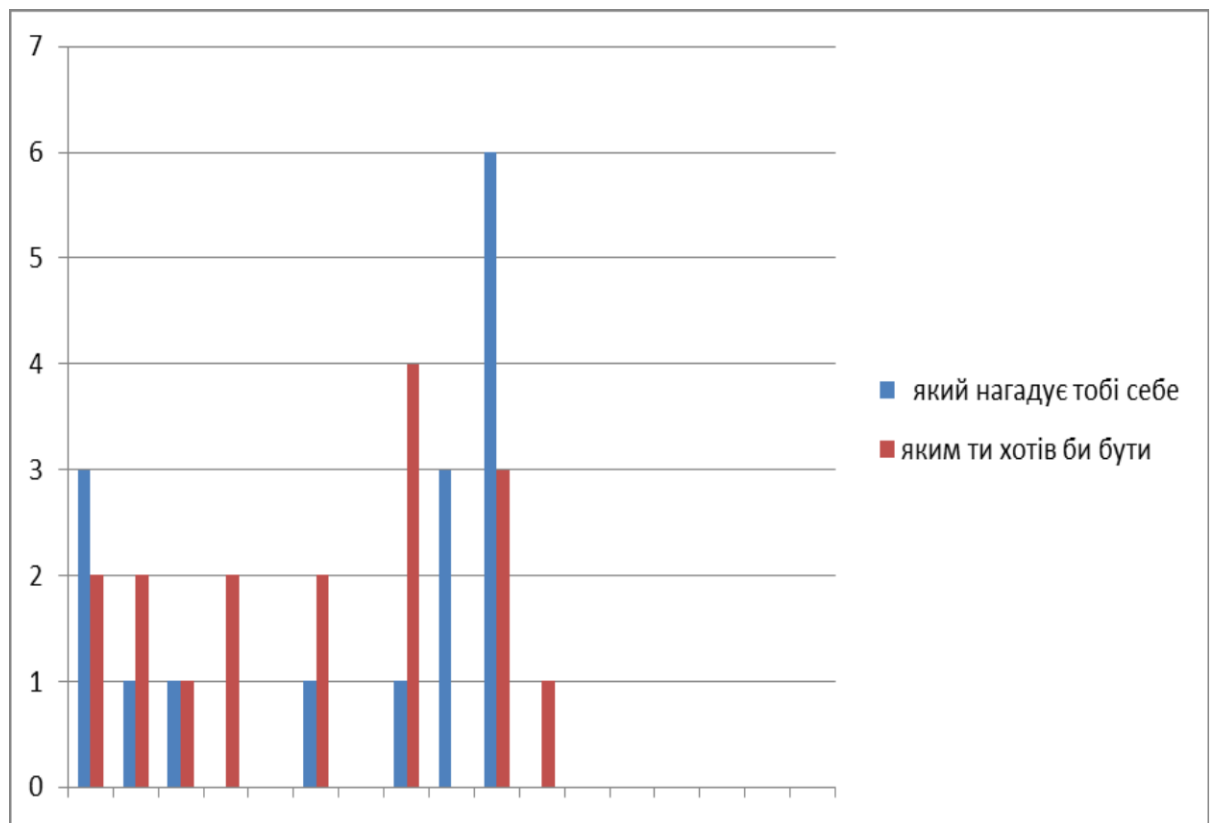

Рисунок 3.16 Результати методики другої групи дівчата «яким ти хотів би бути? « на чиему місці хотів би перебувати?»

Аналізуючи спостереження першої групи самооцінки по методиці « дерево» дало наступні результати: На питання методики, «яким ти хотів би бути?», і « на чиему місці хотів би перебувати?», вибирають діти, які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 17%, уособлюють товариську і уміння дружити 13%, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 11%, швидко стомлюваність, сором'язливість 3%, легкість і тягу до розваг 9%, комфортно почувають себе в дитячому колективі 16%, у яких спостерігається в цей момент кризовий стан або сильний внутрішній страх 3%, лідер по натурі і впевнений у собі 20%, не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами 5%.

Таким чином, діти з найбільш адекватною самооцінкою і гармонійним внутрішнім станом вибирають чоловічків під номерами: 1, 2, 3, 6, 7, 10, 11, 12, 15, 18, 19. Демешко А Єлисеєва К Круковська А Міцевич В Труфанова Є Тужива В Фурсенко А Хрущ О Чіпець Ольга Шестоух С Стасюк Н Галаган М Димченко Д Жигарєв Д Лінник О Мороз В Москаленко В Овчинников Д Половинченк М Сидоренко М Скрильник О Супредко О Тимошенко Чуба М.

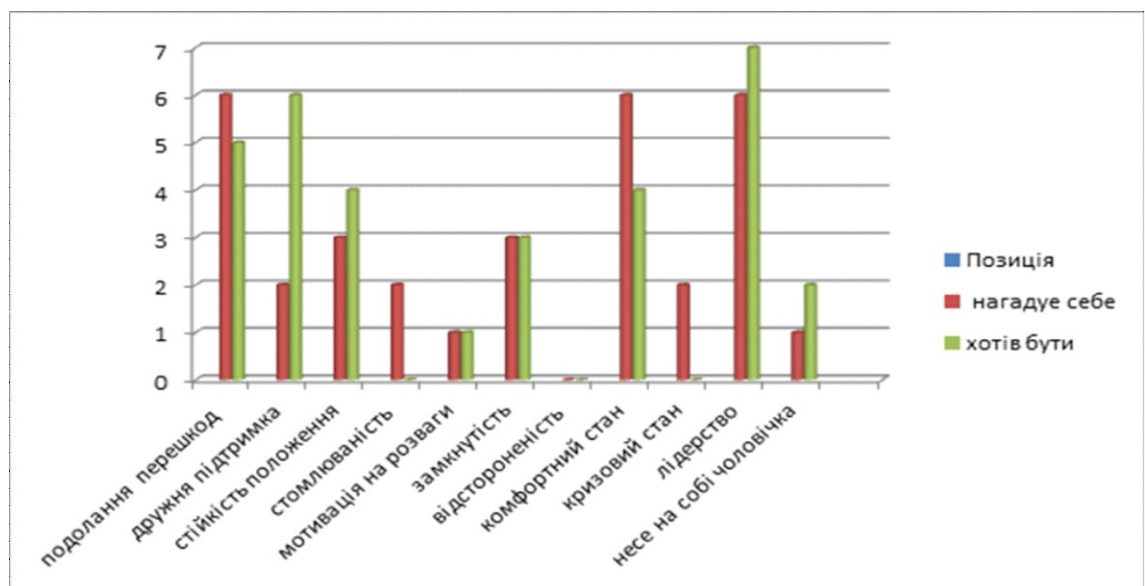

Рисунок 3.17 Результати першої групи самооцінки по методиці « дерево»

Аналізуючи другу групу вибирають діти, які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 18%, уособлюють товариську і уміння дружити 14%, дитина, яка знаходиться в абсолютній гармонії з собою і не бажає йти вперед, досягаючи нових цілей 7%, швидко стомлюваність, сором'язливість 9%, відстороненість, замкнутість, тривожність 9%, комфортний стан, нормальна адаптація 4%, завищеною самооцінкою, лідер по натурі і впевнений у собі 22%, не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами 12%.

Діти з найбільш адекватною самооцінкою і гармонійним внутрішнім станом
 Артюшина М Вдовіна М Веребей О. Команова Д Кузуб М. Рижкова П Ткаченко Є
 Федорець В Федорова К Огаренко І Гріцай Є Грищенко Є Рибка Захар Ходьков М.

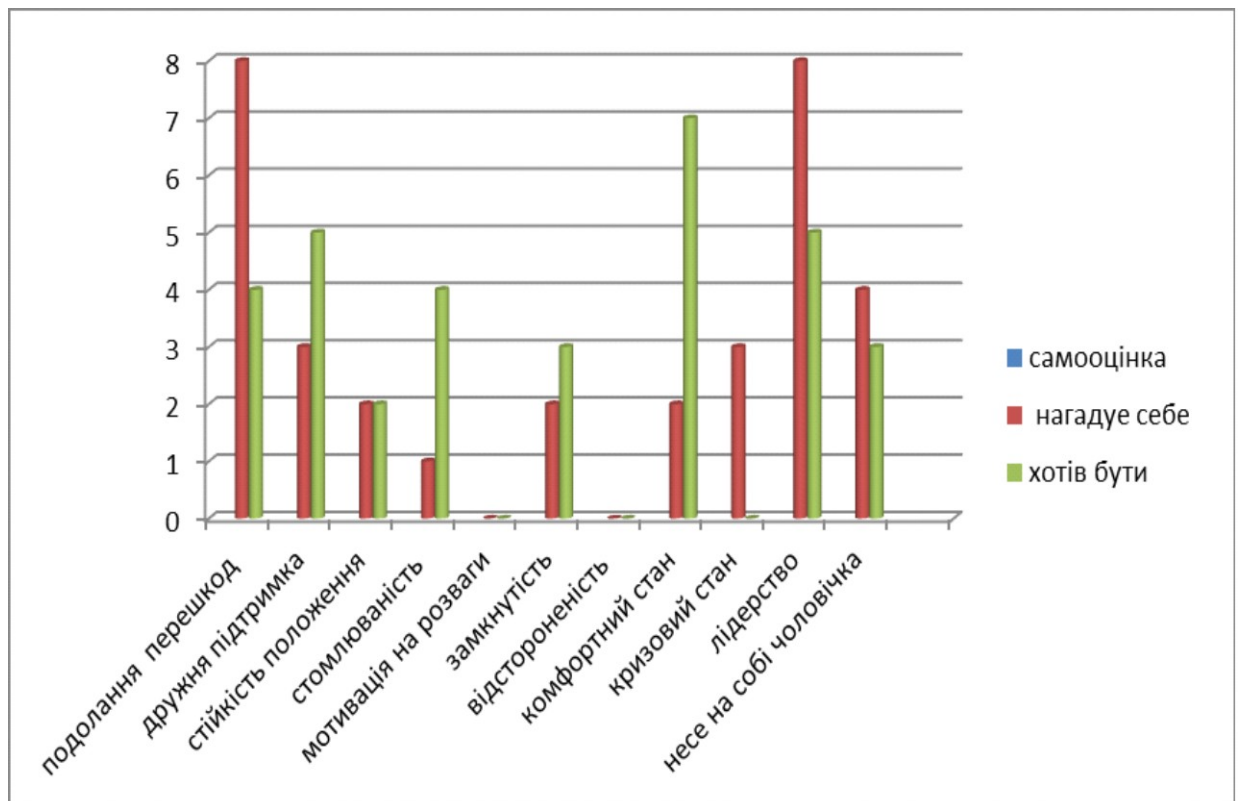

Рисунок 3.18 Результати першої групи самооцінки по методиці « дерево»

При аналізі результатів двох груп на питання методики, «яким ти хотів би бути?», і «на чієму місці хотів би перебувати?», вибирають діти, які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 22% і 14%, товарицькість, дружню підтримку 8% і 17%, стійкість положення 8% і 9%, стомлюваність, загальна слабкість 5% і 6%, мотивація на розваги 2% і 2%, відстороненість, тривожність 8% і 9%, комфортний стан 12% і 17%, кризовий стан 8%, установкою на лідерство 22% і 18%, не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами 8% і 8%.

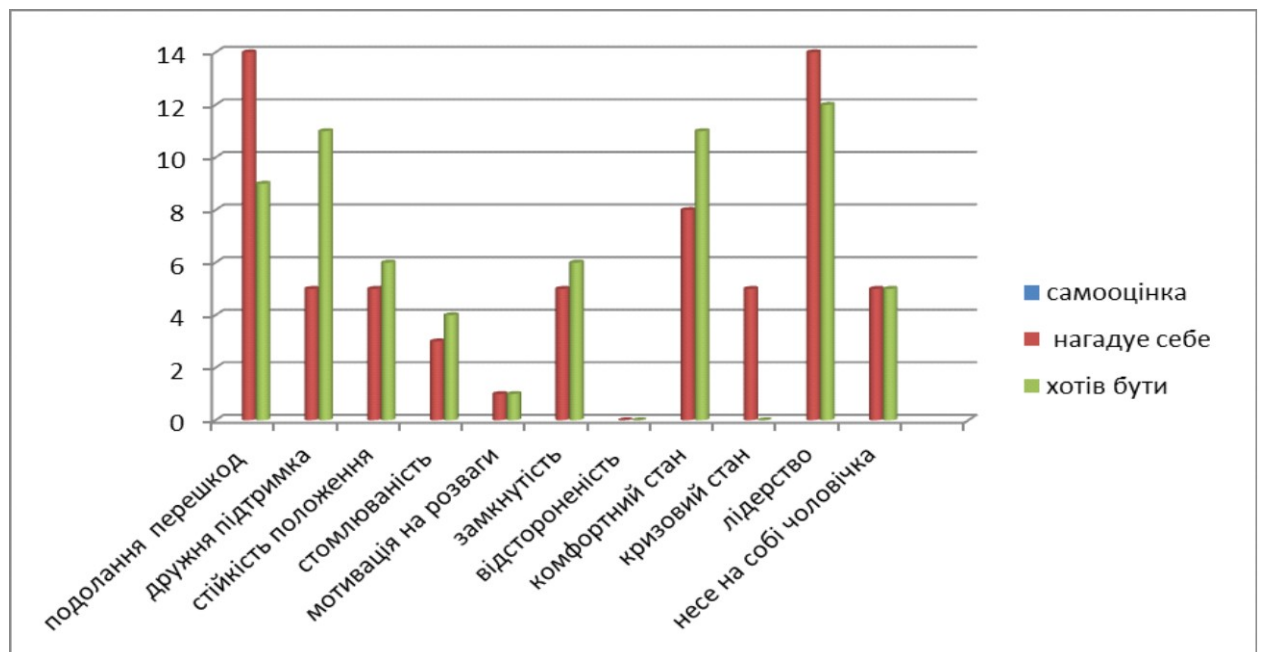
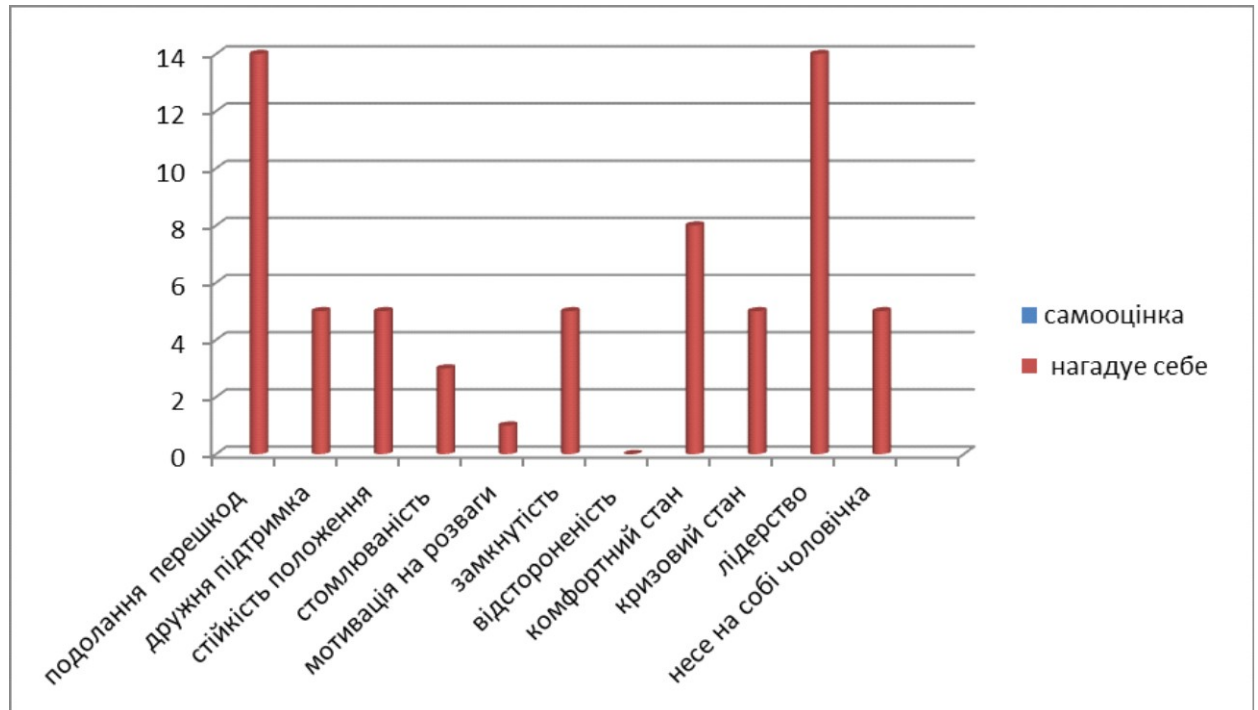

Рисунок 3.19 Результати двох груп на питання методики, «яким ти хотів би бути?», і «на чієму місці хотів би перебувати?»

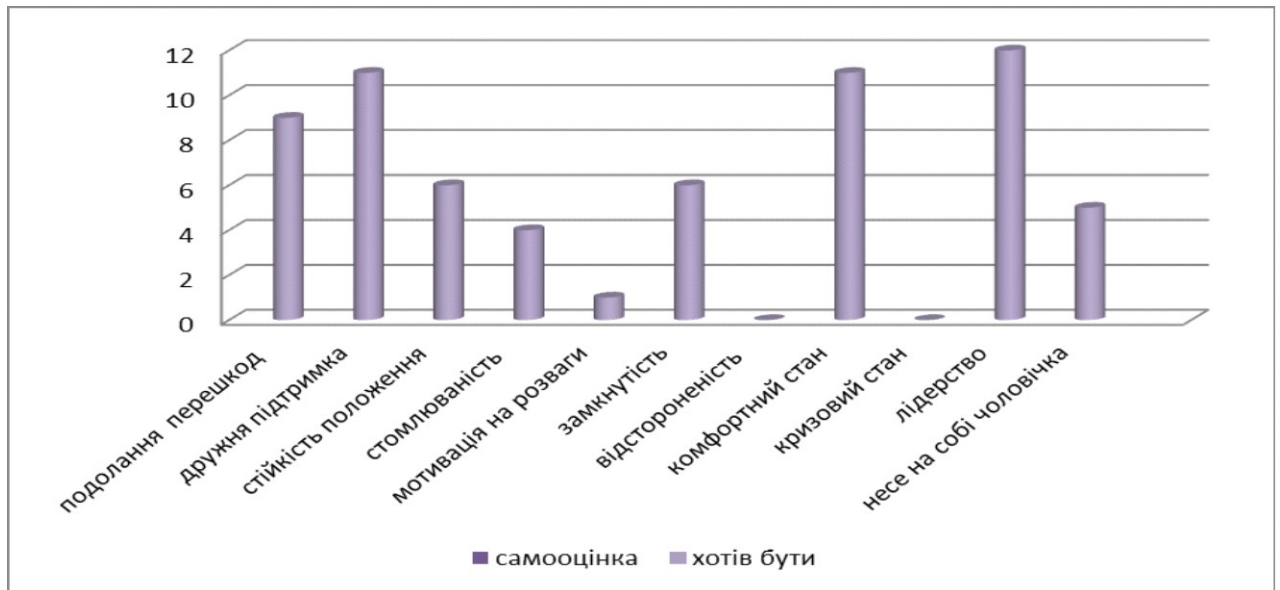
Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики «Дерево», на питання методики, «яким ти хотів би бути?», показало, установка на подолання перешкод – 22%, товарицькість, дружню підтримку – 8%, стійкість положення – 8%, стомлюваність, сором'язливість – 5%, мотивація на розваги – 2%, відстороненість, замкнутість, тривожність – 8%, комфортний стан, нормальна адаптація – 12%, кризовий стан – 8%, установкою на лідерство – 22%, характеризує не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами

дитини – 8%.

Рисонок 3.20 Результативиконання проєктивної методики «Дерево», на питання методики, «яким ти хотів би бути?»

При аналізі результатів двох груп на питання методики, «на чьому місці хотів би перебувати?», показало, установка на подолання перешкод – 14%, товариськість, дружню підтримку – 17%, стійкість положення – 9%, стомлюваність, сором'язливість – 6%, мотивація на розваги – 2%, відстороненість, замкнутість, тривожність – 9%, комфортний стан, нормальна адаптація – 17%, установкою на лідерство – 18%, характеризує не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами дитини – 8%.

Рисонок 3.21 Результатів двох груп на питання методики, « на чьому місці хотів би перебувати?»

До третього розділу, можна зробити висновок що, результати методики "Драбина", (За Т.Д. Марцинковський). Виходячи з отриманих результатів, ми можемо зробити висновок про те, що практично у дітей 63% досить висока самооцінка. Вже саме це є, як було сказано вище, позитивною ознакою, хоча, виходячи з цих даних, ми не можемо судити ні про сформованість і стійкості, ані про причини саме такої самооцінки, оскільки не вивчалися дані про взаємини в сім'ї, а також не проводилися повторні дослідження рівня самооцінки. У дітей з адекватною самооцінкою 34%. Також можна говорити про необхідність з'ясування причин заниженої самооцінки у 3% .

Результати методики емоційної самооцінки (авт. А.В.Захаров). В результаті проведеного дослідження ми отримали наступні результати. Результати дозволяють констатувати гендерну відмінність у самооцінки. Таким чином, 30% дівчаток мають завищену самооцінку, 60% адекватна самооцінка, 10% занижена самооцінка. Серед хлопчиків цей показник складає 42% завищена самооцінка, 27%

адекватна самооцінка, 27% занижена самооцінка, 3% низька самооцінка.

Інтерпретація результатів виконання проєктивної методики «Дерево» проводиться виходячи з того, які позиції вибирає дитина, з положенням якого чоловічка ототожнює своє реальне і ідеальне стан, чи є між ними відмінності.

Дослідження самооцінки по методиці «дерево» дало наступні результати: На питання методики, «яким ти хотів би бути?», і «на чийому місці хотів би перебувати?» вибирають діти, які легко долають перешкоди і яких не лякають виникаючі труднощі в спілкуванні з однолітками чи дорослими 22% і 14%, товарицькість, дружню підтримку 8% і 17%, стійкість положення 8% і 9%, стомлюваність, загальна слабкість 5% і 6%, мотивація на розваги 2% і 2%, відстороненість, тривожність 8% і 9%, комфортний стан 12% і 17%, кризовий стан 8%, установкою на лідерство 22% і 18%, не здатного самостійно впоратися з виникаючими проблемами 8% і 8%.

ВИСНОВОК

Дана робота була направлена на розкриття діяльності дошкільників в структурі особистості, як самооцінка.

Самооцінка – емоційно забарвлене судження людини про міру наявності в неї тих чи тих якостей, властивостей у співвідношенні їх із певним еталоном, зразком.

Зіставляючи результати дослідження з висунутої гіпотезою, можна констатувати, що головні завдання роботи не вдалося реалізувати, та підтвердити що, статево – рольова відмінність самооцінки у дітей старшого дошкільного віку показує, що дівчата мають адекватну самооцінку, а хлопці завищену.

У старшому дошкільному віці в дитини з'являється стійке уявлення про себе – « Я – хлопчик», « Я – дівчинка» – та усвідомлення норм статево – рольової поведінки. Дитина має бути здатною до само оцінювання, довільного регулювання своєї поведінки в різних життєвих ситуаціях, позитивного ставлення до свого внутрішнього світу, оптимістичного світовідчуття щодо свого сьогодення і майбутнього.

Адекватна самооцінка дуже впливає на емоційне благополуччя, успішність у різних видах діяльності і поведінку старшого дошкільника. Основним і важливим чинником, що впливає на розвиток адекватної самооцінки у дітей старшого дошкільного віку виступає спілкування з дорослими. У старшому дошкільному віці також важливо спочатку підкреслити успіхи, а потім тактовно і конструктивно вказати на недоліки. При виконанні зазначених умов позитивні оцінки підсилюють схвалювані форми поведінки, розширюють ініціативу дітей. А негативні відповідним чином перебудовують діяльність і поведінку, орієнтують на досягнення необхідного результату.

Діти старшого дошкільного віку в основному вірно усвідомлюють свої переваги і недоліки, враховують відношення до них з боку оточуючих.

Це має величезне значення для подальшого розвитку особи, свідомого засвоєння норм поведінки, слідування позитивним зразкам.

Діти з точними уявленнями про себе виховуються в сім'ях, де батьки приділяють їм досить багато часу; позитивно оцінюють їх фізичні та розумові дані, але не вважають рівень їх розвитку вищим, ніж у більшості ровесників; прогнозують гарну успішність у школі. Цих дітей часто заохочують, але не подарунками; карають, в основному, відмовою від спілкування. Діти із заниженими уявленнями про себе ростуть в сім'ях, в яких з ними не займаються, але вимагають слухняності; низько оцінюють, часто докоряють, карають, іноді при сторонніх; не чекають від них успіхів у школі і значних досягнень у подальшому житті. Дітей із завищеними уявленнями про себе в сім'ях вважають більш розвиненими, ніж їх ровесників; часто заохочують, в тому числі подарунками, хвалять при інших дітях і дорослих і рідко карають. Батьки впевнені у тому, що в школі вони будуть відмінниками. Дошкільник бачить себе очима близьких дорослих, які його виховують. Якщо оцінки і очікування в сім'ї не відповідають віковим та індивідуальним особливостям дитини, її уявлення про себе будуть викривленими.

Таким чином, для формування самооцінки важлива та діяльність, в яку включений дитина, і оцінки його досягнень дорослими і однолітками, тому що критерії самооцінки безпосередньо залежать від дорослого і прийнятої системи виховної роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Практичний психолог дитячий садок №3. 2015
2. Заброцький М.М. Основи вікової психології. Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2001. 112 с.
3. Сьоміна А. Гендерне виховання дітей дошкільного віку. А. Сьоміна, О. Куксенко, В. Гармаш. Виховтель методист дошкільного навчального закладу. 2011. №4. С. 36-51.
4. Мухіна В.С. Дитяча психологія. В.С. Мухіна. М.: ЕКСМО-Прес, 2000. 256 с.
5. Мухоморіна Л. Полу – ролеве виховання дітей дошкільного віку. Л. Мухоморіна. Сімферополь: Кримське навчально-педагогічне державне видавництво, 2001. 92 с.
6. Кузнецова О.А. Статеве виховання школярів: Навч. Посібник. О.А. Кузнецова. Миколаїв: Вид-во ІЛІОН, 2004. 176 с
7. Кочерга О. Хлопчики: які вони? О. Кочерга. Дошкільне виховання. 2007. №2. С. 5 – 7.
8. Мезеря І.В. Актуальні проблеми статевого виховання. І.В. Мезеря. Навчально – методичний посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації - вихователів дошкільних навчальних закладів. Луганськ: Знання, 2003. 28 с
9. Кочерга О. Дівчатка: які вони?. О. Кочерга. Дошкільне виховання. 2007. №3. С. 5 - 6
10. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Т.І. Поніманська. К.: Академвидав, 2004. 456 с
11. Аркін Е.А. Дитина в дошкільні роки. Е.А. Аркін. М.: Просвещение, 1968. 200 с.

12. Резніченко М. Статеве виховання старших дошкільників. М. Резніченко. Дошкільне виховання. 2004. №5. С. 45-53.
13. Кулачківська С.Є. Я - дошкільник. Вікові та індивідуальні аспекти психологічного розвитку. С.Є. Кулачківська, С.О. Ладивір. К.: Нора-Принт, 1996. 180 с.
14. Ельконін Д.Б. Дитяча психологія. Д.Б. Ельконін. М. : Академвидав, 2005. 402 с.
15. Абрамова Г.С. Вікова психологія. Г.С. Абрамова. . М .: Академічний проект, 2001. 320 с.
16. Непомняща Н.І. Становлення особистості дитини 6-7 років. Н.І. Непомняща. М .: Педагогіка, 1992. 150 с.
17. Палій А.А. Особливості статевої ролі уявлень дітей дошкільного віку: Автореф. дис. к. псих. н.: 19.00.07. АПН України, Інститут психології ім. Г.С. Костюка. К., 1996. 24 с.
18. Аверін В.А. Психологія дітей і підлітків. В.А. Аверін. СПб., 1998. 250с
19. Рубінштейн С. Л. Основи загальної психології. СПб .: ПІТЕР, 1999. 712 с.
20. Тищенко С. П. Розвиток внутрішнього світу дитини. В кн: Виховання дітей дошкільного віку. За ред Л. Н. Про-Колієнко. К .: Рад. школа, 1991. С. 40-83.
21. Урунтаєва Г. А. Дошкільна психологія. М .: Изд. центр "Академія", 1997. 336 с.
22. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. 3–14 Загальна психологія. Навчальний посібник. 296 с.
23. «Словник практичного психолога / Упоряд. С.Ю. Головін. »: Харвест; Мінськ; 1998.
24. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія . Навчальний посібник. 2012. 424 с
25. Чеснокова І. І. Проблема самосвідомості в психології. М., 1977. 144 с.
26. Павелків Р. В. Цигипало О.П. Академвидав. Дитяча психологія :

навчальний посібник. 2011. 376 с.

27. Обухова Л.Ф. Дитяча (вікова) психологія. М., 1995. 263 с.
28. Кондрашенко, В.Т. Основи сімейної психотерапії та сімейного психологічного консультування. Загальна психотерапія. В.Т. Кондрашенко, Д.І. Донський, С.А. Ігумнов. М.: Изд-во Інституту Психотерапії, 2008. 453с.
29. Лисина М. І., Сильвестру А. І. Психологія самосвідомості дошкільнят. Кишинів, 1983. 110
30. Божович Л.І. «Особистість і її формування в дитячому віці». М., Просвітництво, 2008. с. 340
31. Педагогіка Навчальний посібник. К. : Освіта України, 2009. 620 с.
32. Діагностика психічного розвитку дітей. Посібник з практичної психології. М. : лінк-ПРЕС, 1997. 176 с.
33. Навчально-методичний посібник. Авт. А. Г. Захаров, К. Н. Коростік, І. Е. Лук'янчик, І. Н. Подгурская Мінськ 2003 УДК 001.
34. Джерело у пресі: Л.П. Пономаренко. Психологічна профілактика дезадаптації учнів на початку навчання в середній школі. Методичні рекомендації для шкільних психологів. Одеса: Астра-Принт, 1999.
35. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посібник, 2005. 360 с.
36. Скрипченко О. В., Огороднійчук З.В. та ін. З.В. Вікова та педагогічна психологія. Навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с
37. Бороздина Л. В. Что такое самооценка?. Психол. Журнал. 1992. Т. 13. №4. С. 99- 100.
38. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 376 с.
39. Сергеєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасека О. В. Максименко, С.Д. Соловієнко В.О. Загальна психологія. Навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.

40. Варій М.Й. Загальна психологія: Навч. Посібник. Для студ. психол. і педагог. К. Центр учбової літератури, 2009 182 с.
41. Рубінштейн С.Л. Основи загальної психології. М. : Педагогіка, 1989. 486 с.
42. Сафін В. Ф. устійчивоть самооцінки і механізм її збереження. Вопр. психології. 1975. № 3.
43. Дуткевич Т. В. Дошкільна психологія. Навчальний посібник. 2009. 392с
44. Аркин Е. А. Дошкільний вік. М., 1988;
45. Лисина М.І. Спілкування, особистість і психіка дитини. М., 2001.
46. Волков Б.С. Дитяча психологія: Логічні схеми. М., 2002.
47. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. К.: Просвіта, 2001. 416 с.
48. Немов Р.С. Психологія: Учеб. для студ. вищ. пед. навч. закладів: У 3 кн. 3-е вид. М, 2000. 608 С.
49. Мухіна В.С. Дитяча психологія. М., 1999. 352 с
50. Тищенко С. П. Розвиток внутрішнього світу дитини. Виховання дітей дошкільного віку. За ред Л. Н. Колієнко. К. : Рад. школа, 1991. С. 40-83.
51. Урунтаева Г. А. Дошкільна психологія. М. : Изд. центр "Академія", 1997. 336 с.
52. Мухіна В.С. Вікова психологія. 4-е изд., М., 1999. 456 с
53. Мусейібова Т. Розвиток орієнтування в часі у дітей дошкільного віку // Дошкільне виховання. 1972. № 2. С. 48-55.
54. Павелків Р.В. Вікова психологія. Рівне, 2008. 55 с. 62.
55. Маценко Т.М., Мазун Н.О. Інтелектуальний розвиток дітей дошкільного віку. Навчально-методичний посібник, 2011. 350 с.
56. Дитина в дошкільні роки. Програма розвитку, навчання та виховання дітей. Запоріжжя: ЛПКС, 2000. 268с: іл.

ДОДАТОК №1

Перша група

№ п/п	Дівчата	№ сходинки, куди б поставили:			
		сама	мама	тато	вихователь
1	Дацкевіч Л	2	2	3	3
2	Демешко А	2	5	5	5
3	Єлисеєва К	2	1	3	3
4	Коваленко А	1	1	3	3
5	Круковська А	1	1	1	2
6	Малькут В	1	1	2	2
7	Мицевич В	2	2	2	1
8	Соколова К	2	4	4	2
9	Труфанова Є	3	4	4	2
10	Тужива В	1	2	2	3
11	Фурсенко А	1	2	2	1
12	Хрущ О	1	2	3	2
13	Чіпець Ольга	1	1	2	2
14	Шаповал М	1	2	2	3
15	Шестоух С	1	3	2	3
16	Стасюк Н	3	3	2	3
№ п/п	Хлопці	№ сходинки, куди б поставили:			
		сам	мама	тато	вихователь
1	Галаган М	2	5	6	3
2	Галенза М	1	2	3	2
3	Димченко Д	1	2	2	2
4	Жигарєв Д	1	1	1	1
5	Лінник О	2	1	2	2
6	Мороз В	3	5	5	4
7	Москаленко В	1	1	1	2
8	Овчинников Д	2	2	2	2
9	Падалка В	3	1	1	2
10	Половинченк	2	1	2	1
11	Самаренко І	2	2	2	2
12	Сидоренко М	2	2	2	2
13	Скрильник О	4	2	2	3
14	Супредко О	1	5	5	6
15	Тимошенко	3	2	2	2
16	Чуба М	3	2	2	2

ДОДАТОК №2

Друга група

№ п/п	Ім'я дитини	№ сходинки, куди б поставили:			
		сама	мама	тато	вихователь
	Дівчата				
1	Артюшина М	1	1	1	2
2	Вдовіна М	1	1	1	3
3	Веребей Олек	2	2	2	2
4	Донченко О	2	1	1	3
5	Жемірова П	2	3	3	3
6	Захаренкова Є	3	2	2	3
7	Колісніченко Д	2	2	2	3
8	Команова Д	2	2	2	3
9	Кузуб Марія	1	1	1	3
10	Мамчур В	1	1	1	3
11	Остапенко Е	2	2	2	2
12	Пендак К	2	1	1	2
13	Рижкова П	3	3	3	3
14	Ткаченко Єва	2	1	1	3
15	Федорець В	1	1	1	1
16	Федорова К	2	2	2	2

№ п/п	Ім'я дитини	№ сходинки, куди б поставили:			
		сам	мама	тато	вихователь
	Хлопці				
1	Огаренко І	2	1	1	2
2	Гріцай Євген	1	1	1	1
3	Грищенко Є	2	2	2	2
4	Губарев Р	2	2	2	3
5	Зайцев Ілля	3	3	3	3
6	Кармен М	2	3	3	4
7	Неділько А	2	3	3	3
8	Охотін Іван	3	3	3	3
9	Павелко Я	3	2	2	4
10	Пенечко Н	2	2	2	2
11	Пічуєв Влад	3	3	3	3
12	Рожихін М	4	3	3	5
13	Рибка Захар	2	2	2	2
14	Сергєєв К	1	3	3	3

15	Флишко Д	1	2	3	3
16	Ходьков М	2	3	3	3
17	Черевко Т	2	3	3	3

ДОДАТОК № 3

Перша група
Дівчата

№ п/п	Ім'я дитини	№ кружечка	Самооцінка
1	Дацкевіч Л	2	Адекватна
2	Демешко А	1	Завищена
3	Єлисеєва К	5	Занижена
4	Коваленко А	2	Адекватна
5	Круковська А	1	Завищена
6	Малькут В	5	Занижена
7	Міцевич В	2	Адекватна
8	Соколова К	1	Завищена
9	Труфанова Є	2	Адекватна
10	Тужива В	2	Адекватна
11	Фурсенко А	2	Адекватна
12	Хрущ О	1	Завищена
13	Чіпець Ольга	2	Адекватна
14	Шаповал М	2	Адекватна
15	Шестоух С	1	Завищена
16	Стасюк Н	2	Адекватна

Хлопці

№ п/п	Ім'я дитини	№ кружечка	Самооцінка
1	Галаган М	3	Адекватна
2	Галенза М	1	Завищена
3	Димченко Д	1	Завищена
4	Жигарєв Д	1	Завищена
5	Лінник О	1	Завищена
6	Мороз В	5	Занижена
7	Москаленко В	3	Адекватна
8	Овчинников Д	5	Занижена
9	Падалка В	3	Адекватна
10	Половинченк М	5	Занижена
11	Самаренко І	5	Занижена
12	Сидоренко М	1	Завищена
13	Скрильник О	2	Адекватна
14	Супредко О	1	Завищена
15	Тимошенко	5	Занижена
16	Чуба М	1	Завищена

ДОДАТОК № 4

Друга група
Дівчата

№ п/п	Ім'я дитини	№ кружечка	Самооцінка
1	Артюшина М	2	Адекватна
2	Вдовіна М	2	Адекватна
3	Веребей Олек	1	Завищена
4	Донченко О	3	Адекватна
5	Жемірова П	5	Занижена
6	Захаренкова Є	3	Адекватна
7	Колісніченко Д	2	Адекватна
8	Команова Д	1	Завищена
9	Кузуб Марія	2	Адекватна
10	Мамчур В	3	Адекватна
11	Остапенко Е	5	Занижена
12	Пендак К	1	Завищена
13	Рижкова П	5	Занижена
14	Ткаченко Єва	2	Адекватна
15	Федорець В	1	Завищена
16	Федорова К	3	Адекватна

Хлопці

№ п/п	Ім'я дитини	№ кружечка	Самооцінка
1	Огаренко І	1	Завищена
2	Гріщай Євген	1	Завищена
3	Грищенко Є	2	Адекватна
4	Губарев Р	5	занижена
5	Зайцев Ілля	5	занижена
6	Кармен М	3	Адекватна
7	Неділько А	1	Завищена
8	Охотін Іван	5	занижена
9	Павелко Я	1	Завищена
10	Пенечко Н	2	Адекватна
11	Пічуєв Влад	2	Адекватна
12	Рожихін М	6	Низька
13	Рибка Захар	1	Завищена
14	Сергєєв К	5	занижена
15	Флишко Д	1	Завищена
16	Ходьков М	2	Адекватна
17	Черевко Т	1	Завищена

ДОДАТОК № 5

Перша група

№ п/п	Дівчата	№ позиції який нагадує тобі себе	№ позиції яким ти хотів би бути і на чиему місці
1	Дацкевіч Л	16	20
2	Демешко А	10	13
3	Єлисеєва К	10	4
4	Коваленко А	14	20
5	Круковська	14	1
6	Малькут В	9	18
7	Міцевич В	4	15
8	Соколова К	5	13
9	Труфанова Є	20	18
10	Тужива В	20	10
11	Фурсенко А	6	10
12	Хрущ О	5	18
13	Чіпець Ольга	15	4
14	Шаповал М	20	3
15	Шестоух С	13	10
16	Стасюк Н	11	20
№ п/п	Хлопці	№ позиції який нагадує тобі себе	№ позиції яким ти хотів би бути і на чиему місці
1	Галаган М	4	15
2	Галенза М	4	4
3	Димченко Д	1	18
4	Жигарєв Д	11	10
5	Лінник О	1	13
6	Мороз В	1	5
7	Москаленко В	20	18
8	Овчинников Д	13	1
9	Падалка В	20	4
10	Половинченк	10	15
11	Самаренко І	21	16
12	Сидоренко М	10	6
13	Скрильник О	10	3
14	Супредко О	7	20
15	Тимошенко	20	18
16	Чуба М	3	16

ДОДАТОК № 6

Друга група

№ п/п	Дівчата	№ позиції який нагадує тобі себе	№ позиції яким ти хотів би бути і на чиєму місці
1	Артюшина М	20	10
2	Вдовіна М	17	18
3	Веребей Олек	6	17
4	Донченко О	17	20
5	Жемірова П	16	4
6	Захаренкова Є	21	13
7	Колісніченко Д	4	1
8	Команова Д	1	15
9	Кузуб Марія	12	18
10	Мамчур В	20	5
11	Остапенко Е	19	3
12	Пендак К	5	20
13	Рижкова П	1	16
14	Ткаченко Єва	15	5
15	Федорець В	1	10
16	Федорова К	1	18
№ п/п	Хлопці	№ позиції який нагадує тобі себе	№ позиції яким ти хотів би бути і на чиєму місці
1	Огаренко І	10	20
2	Гріцай Євген	1	15
3	Грищенко Є	1	4
4	Губарев Р	17	18
5	Зайцев Ілля	21	17
6	Кармен М	14	13
7	Неділько А	14	5
8	Охотін Іван	20	15
9	Павелко Я	20	20
10	Пенечко Н	20	1
11	Пічуєв Влад	14	20
12	Рожихін М	20	13
13	Рибка Захар	6	5
14	Сергєєв К	4	18
15	Флишко Д	20	3
16	Ходьков М	18	15
17	Черевко Т	20	10

